

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Zavادلal

INTERNET IN RURALNI RAZVOJ

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Zavادلal

MENTOR: doc. dr. Franc Trček

INTERNET IN RURALNI RAZVOJ

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2007

ZAHVALA

Za pomoč in strokovne nasvete pri izdelavi diplomske naloge se najlepše zahvaljujem svojemu mentorju, dr. Francu Trčku.

Zahvaljujem se gospe Sabini Mlinarič, iz občine Kobilje, in gospodu Boštjanu Slepцу, iz občine Dobrovnik, ki sta s svojimi idejami in podatki prispevala k oblikovanju naloge.

Iskreno se zahvaljujem svojim staršem in bratu Alešu, ker mi potrpežljivo stojijo ob strani in me spodbujajo v mojih odločitvah.

Hvala Gregatu, ker verjame vame in mi riše nasmeh na ustnicah.

INTERNET IN RURALNI RAZVOJ

Skozi diplomsko nalogo sem želela predstaviti možnosti razvoja ruralnih območij s pomočjo sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij. Internet je le en del teh tehnologij, ki imajo vse več vpliva na razvoj ne samo globalnega, temveč tudi lokalnega gospodarstva. Čeprav ima informatizacija veliko dobrih posledic, se lahko včasih konča tudi v večji družbeno-ekonomski neenakosti zaradi različnih možnosti dostopanja do računalnikov oziroma interneta. Ta digitalni razkorak se na dolgi rok, kot ugotavljam v svoji nalogi, lahko premaga z javnim dostopom, ki ga omogočajo telecentri. Telecentri, ki ponavadi ponujajo javni dostop do računalnikov, interneta in ostalih informacijsko komunikacijskih tehnologij, oskrbujejo lokalno prebivalstvo z raznimi izobraževanji ter nudijo določene javne usluge. V diplomski nalogi je podrobneje predstavljen madžarski model telecentrov, ki se širi tudi izven državnih meja. Na podlagi tega uspešnega modela sem ugotavljala, kakšno je stanje telecentrov pri nas. Žal Slovenija, ki naj bi predstavljala neko razvito informacijsko državo, še nima dobrih uveljavljene prakse glede načrtovanja takšnih centrov.

Ključne besede: informacijsko komunikacijska tehnologija, internet, razvoj, ruralna območja, telecentri.

INTERNET AND RURAL DEVELOPMENT

The intention of my diploma work was to present possibilities of development of rural areas with a help of contemporary information and communications technologies. Internet is only a part of these technologies that influence the development of not only global but also local economy. Although informatization has many good consequences, it sometimes leads into bigger social-economic inequality mostly due to different possibilities of access to computers or Internet. Like I found out in my work, in long term this digital divide can be overcome with public access, enabled by telecenters. Telecenters, which normally offer public access to computers, Internet and other information and communications technologies, provide local people with different trainings and other public services. In the diploma work I presented the Hungarian telecenter model, which is also spreading abroad. On a basis of this successful model I made an analysis of Slovenian telecenters. Unfortunately Slovenia, supposedly representing a developed information country, is very weak in planning such centers.

Key words: information and communications technology, Internet, development, rural areas, telecenters.

KAZALO

1. UVOD	9
2. INFORMACIJSKO KOMUNIKACIJSKA TEHNOLOGIJA	11
2.1 INTERNET.....	13
2.2 INFORMATIZACIJA	14
3. DOSTOP DO IKT	15
3.1 INFORMACIJSKA DOSTOPNOST	15
3.1.1 Model štirih sfer	15
3.1.2 NII9 – Pet predpogojev za informacijsko dostopnost	16
3.2 OVIRE PRI DOSTOPANJU DO IKT	17
3.2.1 Ovire pri dostopanju do tele-storitev v ruralnih območjih	19
3.3 DIGITALNI RAZKORAK	21
3.4 INTERNETNI DOSTOP V JUGOVZHODNI EVROPI	22
3.4.1 Statistike evropskih držav.....	22
3.4.2 Internetni dostop v Sloveniji.....	25
3.4.3 Internetni skepticizem.....	27
4. RAZVOJ	29
4.1 DRUŽBENI RAZVOJ V INFORMACIJSKI DOBI	30
5. IKT in RAZVOJ	33
5.1 UČINKI IKT PRI NAS	34
5.2 BOTTOM-UP PRISTOP.....	35
5.3 IKT IN RURALNI RAZVOJ	38
6. TELECENTRI	41
6.1 ZGODOVINSKI PREGLED TELECENTROV	43
6.2 NAČRTOVANJE TELECENTROV	44
6.3 STORITVE TELECENTRA	48
6.4 MUELLERJEV MODEL ŠTIRIH ELEMENTOV TEHNOLOGIJE.....	50
7. TELEKOČE NA MADŽARSKEM	52
7.1 GIBANJE TELEKOČE.....	53
7.2 FUNKCIJE MADŽARSKIH TELEKOČ	54
7.3 FINANCIRANJE TELEKOČ	55
7.4 DRŽAVA IN TELEKOČE.....	56

7.5	ZDRUŽENJE TELEKOČ IN MEDNARODNO SODELOVANJE.....	56
7.6	PROBLEMI MADŽARSKIH TELEKOČ	57
7.7	VIZIJA.....	58
7.8	SKLEP O USPEŠNOSTI MADŽARSKIH TELEKOČ	59
8.	IZVOZ MADŽARKEGA MODELA TELEKOČ	60
8.1	TELEDOMOVI V JUGOSLAVIJI	60
8.2	TELEDOMOVI V BOSNI IN HERCEGOVINI.....	61
8.3	BOLGARSKI PC3	62
8.4	TELEHIŠE V ESTONIJI	62
9.	PREKMURSKI TELEHIŠI	64
9.1	TELECEN TRI IN PODOBNI PROJEKTI V SLOVENIJI.....	64
9.2	TELEHIŠA V DOBROVNIKU	66
9.3	TELEHIŠA V KOBILJU.....	67
9.4	SKLEP	71
10.	ZAKLJUČEK	72
11.	VIRI IN LITERATURA	75
	PRILOGA	80

KAZALO SLIK

Slika 3.4.1.1: Uporaba interneta med posamezniki, starimi med 16 in 17 let.....	23
Slika 3.4.1.2: Dostop do interneta v gospodinjstvih	24
Slika 3.4.1.3: Dostop do interneta v podjetjih (z najmanj 10 zaposlenimi)	25
Slika 9.3.1: Telehiša v občini Kobilje.....	69
Slika 9.3.2: Razporeditev prostorov v telehiši.....	69
Slika 9.3.3: Prostor, namenjen pisarni in vodji telehiše.....	70

KAZALO TABEL

Tabela 3.4.2.1: Število internetnih uporabnikov in neuporabnikov glede na regijo.....	26
Tabela 3.4.2.2: Število internetnih uporabnikov in neuporabnikov glede na starost.....	27

KAZALO GRAFOV

Graf 3.4.2.1: Število internetnih uporabnikov v Sloveniji.....	26
--	----

KRATICE

AED	Academy for Educational Development – Akademija za izobraževalni razvoj
DFID	Department For Developing International Development – Oddelek za mednarodni razvoj
ECOSOC	Economic and Social Council – Evropski ekonomski in socialni odbor
EEC	European Economic Community – Evropska gospodarska skupnost
EETC	Eksperimentalno-Efemerni Telecenter
EU	Evropska Unija
EUTA	European Union of Telecottage Associations – Evropsko združenje telekoč
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations – Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo
FRDP	Fondacija za Razvoj Demokratskih Prava – Fundacija za razvoj demokratičnih pravic
IDRC	International Development Research Centre - Mednarodni center za proučevanje ekonomsko-socialnega razvoja
IKT	Informacijsko Komunikacijske Tehnologije
ILO	International Labour Organization – Mednarodni delavski urad
ITU	International Communication Union – Mednarodna telekomunikacijska zveza
MCT	Multipurpose Community Telecenter – Večnamenski telecenter
MID	Ministrstvo za informacijsko družbo
MVZT	Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development – Organizacija za mednarodno sodelovanje in razvoj
PC3	Public Computer and Communications Centers – Javni računalniški in komunikacijski centri
PHARE	Poland Hungary Aid For Restructuring The Economy – Program pomoči namenjen Poljski in Madžarski
STAT	Statistični urad Republike Slovenije
UNCSTD	United Nations Conference on Science and Technology for Development – Konferenca Združenih narodov o znanosti in tehnologiji za razvoj
UNESCO	United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization – Organizacija Združenih narodov za
UNDP	United Nations Development Programme – Program Združenih narodov za razvoj
USAID	United States Agency for International Development – Agencija za Mednarodni Razvoj Združenih Držav Amerike
ZN	Združeni narodi

1. UVOD

Poskusi oživljanja ruralnih in odmaknjenih območij s pomočjo informacijsko komunikacijske tehnologije niso nekaj novega in se dogajajo povsod po svetu.

Castells (v Trček 2003: 50) ugotavlja, da imajo nove informacijske tehnologije »fundamentalni vpliv« na družbe in s tem tudi na mesta in regije. Ob tem se zaveda raznovrstnosti teh vplivov v določenih družbah. Raznovrstnost vplivov je odvisna od interakcije med novimi tehnologijami in »ekonomskimi, societalnimi, političnimi in kulturnimi procesi«, ki »oblikujejo produkcijo in uporabo novih tehnologij«.

Povod za pisanje diplomske naloge je bilo zanimanje, kaj lahko naredi internet za ruralne regije, kjer je dostop do IKT ponavadi omejen.

Nove IKT ponujajo obilo možnosti za krepitev in oživljanje ruralnih območij. Doseganje skladnosti med urbani centri in podeželjem skozi uporabo teh tehnologij bo povečalo število ljudi, da izboljšajo kvaliteto življenja in okolja s tem, da živijo in delajo na podeželju. Eden od načinov, kako se lahko internet in ostale IKT implementirajo v ruralne regije, so telecentri. Takšni centri predstavljajo zmožnost premagovanja razvojnih ovir, ki so prisotne v odmaknjenih ruralnih regijah.

V Jugovzhodni Evropi, kjer se pogosto srečujejo z razvojnimi vprašanji ruralnih območij, najdemo madžarski model telekoč. V sami Madžarski trenutno obstaja več kot petsto telekoč, katerih primere lahko najdemo tudi v prenekateri državi Jugovzhodne Evrope. Slovenija je ena redkih držav, ki se izogiba razvoju teh centrov, saj »dosedanje slovenske vlade telecentrov niso videle v smislu neizkoriščenih možnosti za zaustavitev izseljevanja mladih iz odmaknjenih slovenskih krajev« (Berginc 2006: 5).

Cilj moje naloge je preučiti pomen, ki ga ima nek telecenter v določeni lokalni skupnosti na podeželju. Ali res pripomore k ruralnemu razvoju in pri tem omogoča lokalni skupnosti, da se bolje seznanijo z vsemi prednostmi, in seveda tudi slabostmi IKT? Bolj specifično pa me zanimata razvoj in pomen dveh slovenskih telecentrov na podlagi obstoječih raziskav in podatkov o telecentrih na Madžarskem.

Temeljni tezi diplomskega dela se glasita:

Telecentri s pomočjo informacijsko komunikacijske tehnologije pospešujejo ruralni razvoj.

Telecentri pripomorejo k spajanju ruralne družbe in informacijsko komunikacijske tehnologije.

V diplomskem delu združujem teoretični in empirični del. Metodologija večinoma temelji na teoretični preučitvi pojma informacijsko komunikacijske tehnologije, dostopa do nje in njenega vpliva na razvoj. Prav tako s pomočjo literature predstavim pojem telecenter – kot rešitev za premagovanje digitalnega razkoraka v ruralnih območjih. Teoretičnemu delu sledi empirični del, v katerem na podlagi vprašalnika preučujem stanje in delovanje dveh telehiš, v prekmurskih občinah Kobilje in Dobrovnik.

Diplomsko delo je sestavljeno iz 10 poglavij. Uvodu sledi poglavje, ki zajema opredelitev pojmov informacijsko komunikacijske tehnologije, interneta in informatizacije. V tretjem poglavju predstavim dostop do IKT. V tem poglavju poleg pojmov informacijske dostopnosti in digitalnega razkoraka predstavim tudi same ovire pri dostopanju do IKT. Poglavje se zaključí s ponazoritvijo stanja dostopa do interneta v Jugovzhodni Evropi in v sami Sloveniji. Četrto poglavje je namenjeno definicijam razvoja. Bolj podrobno je predstavljen tudi družbeni razvoj v informacijski dobi. V petem poglavju predstavim teoretični vidik vpliva IKT na razvoj, pri čemer izpostavim vpliv teh tehnologij na ruralni razvoj. Na podlagi obstoječih podatkov podam oceno, kakšen učinek imajo IKT pri nas in predstavim t.i. »bottom-up« pristop k razvoju. Šesto poglavje je namenjeno predstavitvi telecentra – od načrtovanja do njegovega delovanja. Sedmo poglavje zajema predstavitev madžarskega modela telekoč, ki se zaključí s sklepom o njegovi uspešnosti. V osmem poglavju sledi predstavitev izvozne uspešnosti tega modela v nekatere Jugovzhodne evropske države. Deveto poglavje temelji na analizi in primerjavi dveh slovenskih telecentrov v vaseh Kobilje in Dobrovnik. Deseto oziroma sklepno poglavje vsebuje najpomembnejše sklepe in ugotovitve, do katerih sem prišla med pisanjem diplomskega dela.

2. INFORMACIJSKO KOMUNIKACIJSKA TEHNOLOGIJA

Informacijsko komunikacijska tehnologija (IKT), ki omogoča nov razvoj, »deluje po načelu bifurkacije: na eni strani zagotavlja globalno povezovanje in vseprisotnost, po drugi strani pa individuacijo« (Pivec 2004: 52). V nasprotju s splošnim mnenjem IKT niso le internet, temveč vključujejo tudi ostale tehnologije, kot so mobilni telefoni, na primer.

Heeks (v Fors in Moreno 2002: 199) IKT označi kot »elektronska sredstva za zajetje (*capturing*), predelovanje, skladiščenje in sporočanje informacij«. Čeprav je to izčrpna definicija, po mnenju Forsa in Morena, ne ponuja tehničnega dela besed, ki sestavljajo besedno zvezo IKT. Tehnologije, ki ponazarjajo to definicijo, lahko smatramo za vse tiste, ki se uporabljajo za informacije in komunikacijo. Najbolj izčrpna se mi zdi definicija DFIDA, da so IKT tehnologije, ki temeljijo na digitalnih informacijah in vsebujejo tako strojno in programsko opremo kot tudi omrežje s *high-tech* možnostmi (Fors in Moreno 2002: 199).

Obstajata dva antipoda o novih tehnologijah (Kellner 1999: 187):

- tehnofilična razprava, ki predstavlja nove tehnologije kot našo rešitev, ki bo rešila vse naše probleme
- tehnofobična razprava, ki vidi tehnologijo kot naše prekletstvo, kot velik vir vseh naših problemov.

Kot odgovor na te razprave Kellner (1999: 189) predlaga, da se razvije kritična teorija tehnologije z namenom urediti pozitivne in negativne strani, koristi in izgube v razvoju in poti novih tehnologij. Po njegovem je tako potrebno nasprotovati obljubam tehnološke utopije (računalniki bodo rešili vse naše probleme, ustvarili službe za vse, proizvajali izobilje informacij, zabave in izobraževanj, povezovali vse, presegli ovire spola, rase in razreda), prav tako pa moramo nasprotovati tehnološki distopiji (računalniki so predstavljeni kot naša poguba, sredstva alienacije, gola orodja kapitalizma, države in oblasti).

Benjamin in Dahms (1999: 55) izpostavita še en niz debat v sociologiji tehnologij, in sicer obstaja debata med tistimi, ki primarno gledajo na vplive tehnologije na družbo (tehnološki determinizem), tistimi, ki se osredotočajo na to, kako družba oblikuje tehnologijo, in tistimi, ki vidijo dinamično vzajemno delovanje med tema dvema.

Kot pravi Castells (v Benjamin in Dahms 1999: 55): »Tehnologija ne determinira družbe: jo uteleša. Vendar pa tudi družba ne determinira tehnološke inovativnosti: jo uporablja.«

Kellner (1999: 193) dodaja, da sta v vseh determinističnih konceptih tehnologija in družba pasivni, ljudje so izvzeti, aktivna in »empowering« uporaba tehnologije pa nista upoštevani. Po Feenbergu (v Kellner 1999: 193) so tehnike – predvsem tehnologije – instrumenti, ki jih lahko aktivno razvijejo ljudje. Čeprav jih oblikujejo družbene sile za služenje določenim ciljem, so lahko preoblikovane, preobražene, razvite proti namenom, za katere so ustvarjene.

Zanimivo rešitev poda Kellner (1999: 193), ki predlaga uvedbo pojma *tehno-kapitalizem*, da se pokaže vse bolj pomembno vlogo tehnologije in nenehen primat kapitalističnih razmerij produkcije. Pojem tehno-kapitalizem kaže na zunanjo podobo kapitalistične družbe, v katerem tehnično in znanstveno znanje, avtomatizacija, računalniki in *high-tech* tehnologija igrajo pomembno vlogo v procesu produkcije, analogno vlogi človeške delovne sile, mehanizaciji delavskega procesa in strojev v zgodnji dobi kapitalizma, medtem ko proizvajajo tudi nove načine družbene organizacije ter oblike kulture in vsakdanjega življenja.

Čeprav je splošno mnenje o novih tehnologijah precej pozitivno usmerjeno, Cullenova (2001: 312) izpostavi dve ključni točki o vplivu tehnologije na človeško civilizacijo:

1. Tehnologija sama po sebi ne rešuje socialna in ekonomska protislovja znotraj družb in jih lahko poslabša;
2. Nove tehnologije ne zamenjajo vedno starih, lahko pa skupaj bivajo in tako povečujejo izkušnje tistih, ki novih tehnologij ne uporabljajo oziroma bolj cenijo starejše tehnologije.

2.1 INTERNET

Anderson (v Malecki 1996) kot najbolj pomembno novo tehnologijo izpostavi tisto, ki je zrasla iz vojaških prizadevanj v ZDA. To je internet. Razpršeno omrežje računalnikov je bilo oblikovano, da deluje kot komunikacijski sistem brez potrebe po centralnem računalniku. Njegova razpršena narava ga je naredila za medij izbire med tistimi, ki cenijo demokracijo bolj kot centralizirano kontrolo.

Interaktivne komunikacijske tehnologije, kot je internet, so bile originalno razvite v industrializiranih narodih, kot so ZDA in so se hitro razširile v Severni Ameriki in Evropi, z začetkom okoli 1989 (Rogers in Shukla 2001).

Internet, v nasprotju z ostalimi mediji, predstavlja nov kolektiven mentalni prostor. Seveda ne moremo posplošeno govoriti, da bodo vse družbe povezale svoj obstoječi svet z njim, in postale del razširjenega sveta, ki vključuje novi virtualni svet. Je pa res, da so države, regije, mesta, vasi in posamezniki s prihodom interneta zmožni delati in se srečevati znotraj globalnih, omrežnih skupnosti, ki temeljijo na skupnih interesih s hitrostjo in vključitvijo, ki ni bila možna nikoli prej (Maxwell 2000).

Malecki (1996) opozarja, da podrobnejši pregled interneta odkriva nekatere karakteristike, ki napeljujejo na potencialne slabosti:

- Povezava do interneta, posebno do svetovnega spleta, bolj ali manj sledi vzorcu telefonske uporabe in njenih stroškov. To pomeni, da na globalni ravni ta »demokratičen« medij prija prvotno bolj premožnim demokratom kot pa revnim. Glavni razlog za to je, da telefonska povezava variira veliko po svetu, najboljša je v Severni Ameriki, Zahodni Evropi, in Avstraliji ter Novi Zelandiji (Warf v Malecki 1996).
- Kvantiteta telefonskih uslug, ki se istoveti z razširjenostjo internetne uporabe, je druga slabost. Svetovni splet zahteva večjo širokopasovnost in hitrost prenosa kot je ponavadi razpoložljivo celo v bogatih državah. To pomeni, da četudi je telefonska infrastruktura dostopna odmaknjenim in ruralnim območjem, v večini primerov ne bodo imeli širokopasovnega dostopa in bodo bili zato nezmožni izkoristiti polne prednosti internetne uporabe (Preston v Malecki 1996).

2.2 INFORMATIZACIJA

Informatizacija je proces, skozi katerega se nove IKT uporablja kot način za pospeševanje razvoja, ko neka skupnost vse bolj postaja informacijska družba (Rogers in Singhal v Rogers in Shukla 2001).

Po Rogersu in Shukli (2001) je informacijska družba tista, v kateri so informacijski delavci (katerih glavna naloga je zbiranje, obdelava in/ali distribucija informacij, ali proizvodnja informacijske tehnologije) bolj številčni od poklicnih kategorij, kot so kmetje, industrijski delavci, ali javni uslužbenci.

Trček (2003: 93) označuje proces informatizacije za »modernistični projekt, ki ga z razvojnimi politikami spodbujata in izvajata nacionalna oblast kot najvišji oblastnik v teritorialni strukturi oblasti ali pa nosilci politične moči na nižjih teritorialnih ravneh«.

Če gledamo na razvoj informatizacije skozi računalniško opismenjevanje populacije, Trček (2000: 1088) napoveduje upočasnitev rasti novih uporabnikov. Najbolj problematični so po njegovem starejši, gospodinje, hendikepirani, etnične manjšine in nižje izobraženi.

Graham (v Trček 2000: 1093) podaja tri prevladujoče prakse za izvedbo informatizacije v mestih:

- Globalno pozicioniranje – logika t.i. »teleportov«, ki je bila prevladujoča v osemdesetih letih;
- Endogeni razvoj – informatizacija na lokalno-regionalni ravni, ki povezuje ekonomske, družbene in kulturne akterje;
- Lokalna virtualna demokracija – omogočanje dostopa najširšemu sloju prebivalstva in njihovo vključevanje v civilno-družbene (politične) razprave, povezane z reševanjem konkretnih problematik, ki zadevajo sobivanje v urbanem okolju.

IKT nas danes spremljajo skorajda povsod in nam v marsikaterem trenutku lajšajo življenje – samo usedeš se za računalnik, se povežeš s svetovnim spletom in že si v svetu polnem informacij. Treba pa se je seveda zavedati, da tehnologije same ne morejo »rešiti sveta«, lahko pa pripomorejo k njegovemu razvoju. Eden od načinov pospeševanja razvoja je tudi informatizacija, kjer pa ne igrajo ključno vlogo samo IKT, kot se ponavadi poudarja, temveč tudi ljudje, saj so vendarle oni tisti, ki jih uporabljajo.

3. DOSTOP DO IKT

Dostop do telekomunikacijskih omrežij, kot so telefon, kabelska televizija, brezžična in računalniška omrežja, je v dobi medsebojno povezanih globalnih komunikacijskih in informacijskih omrežij tema, ki je splošno obravnavana (Keenan in Trotter 1999: 100).

Termin »dostop« ima lahko veliko konotacij, kadar se nanaša na IKT (Keenan in Trotter 1999: 108):

- Beseda lahko pomeni prisotnost in razpoložljivost fizične opreme, kot so računalniki in električna napeljava, ki je potrebna za dostopanje do elektronskih omrežij.
- Druga uporaba pojma se nanaša na posameznikovo ali organizacijsko zmožnost dostopa do in uporabe informacij, vsebine in uslug elektronskih interaktivnih omrežij.
- Tretja uporaba termina se nanaša na zmožnost posameznikov in organizacij postaviti informacije, vsebino in usluge na elektronska omrežja. To uporabo lahko na splošno interpretiramo z raziskovanjem zmožnosti vseh organizacij in posameznikov, da objavijo vsebino na elektronskih omrežjih.
- »Dostop« se lahko nanaša tudi na željo, da se naredi napredne telekomunikacijske usluge dostopne določenim ljudem, kot so tisti, ki naseljujejo ruralna in oddaljena območja.

3.1 INFORMACIJSKA DOSTOPNOST

V nadaljevanju so predstavljeni analiza in predpogoji informacijske dostopnosti.

3.1.1 Model štirih sfer

Trček (2003: 90) pri analizi informacijske dostopnosti v informacijskih družbah izhaja iz modela odnosa med družbenim sistemom in družbenimi akterji na eni strani ter med infrastrukturnimi lastnostmi in družbenim delovanjem na drugi strani. Gre za model štirih sfer, in sicer tehnosfere, politosfere, sociosfere in infosfere.

Tehnosfera predstavlja informacijsko infrastrukturno razvitost družbenih sistemov, kot so tehnične značilnosti informacijske razvitosti in podatki o razvitosti in razvejanosti telekomunikacijskega omrežja, omrežja kabelske televizije, razmerje med digitalnostjo in analognostjo telefonskega omrežja, hitrost prenosa podatkov, število internet ponudnikov, pestrost oblik dostopa do interneta, obstoj javno dostopnih terminalov, razvitost mobilne

telefonije in vsebinske značilnosti kibernetских prostorov, ki jih informacijsko-komunikacijska infrastruktura omogoča. Ključno vprašanje tehnosfere – vprašanje infrastrukturne razvitosti – je po mnenju Trčka predpogoj za informatizacijo.

Politosfera je sfera regulacije informacijske dostopnosti s strani nosilcev družbene moči. Dosedanja »mehka« (avto)regulacija kibernetičnega prostora postaja za te nosilce vse bolj družbeno pereča, kar vodi k vprašanju nadzora (in kaznovanja) akterjev v kibernetičnem prostoru. Ključno vprašanje politosfere je vprašanje (samo)regulacije informacijske zasebnosti (Trček 2003: 106), katero narekujeta družba in naš egoistični interes po zbiranju informacij o nas samih.

Sociosfera se nanaša na lastnosti konkretnih akterjev. Družbena stratifikacija se odseva tudi v stratifikaciji informatizacije, kar se kaže v demografskih strukturah aktivnih uporabnikov interneta. Ključno je vprašanje informacijske pismenosti, čeprav je pogosto bolj problematična sama tehnična infrastrukturna prikrajšanost – vprašanje tehnosfere.

Infosfera označuje »nadgradnjo izhodiščne kompetentnosti akterjev, ki so sposobni razumeti izobilje podatkov v kibernetičnem prostoru in jih prevajati v za svoje delovanje uporabne informacije ter jih s svojimi zalogami vedenja in lastno kreativnostjo uporabljati pri svojem vsakdanjem delovanju«. Ključno vprašanje infosfere je torej vprašanje inovativnosti v kibernetičnem prostoru (glej Trček 2003: 90–93).

3.1.2 NII9 – Pet predpogojev za informacijsko dostopnost

V NII9 so opredelili pet ključnih predpogojev za doseganje splošne informacijske dostopnosti (v Trček 2003: 95):

1. Dostopnost do informacijskih omrežji, ki naj bi bila omogočena vsem, ne glede na lokacijo delovnega in bivalnega okolja.
2. Uporabnost, ki naj bi bila zagotovljena s fleksibilnostjo informacijske infrastrukture in prijaznostjo vmesnikov za široki spekter možnih potencialnih uporab.
3. Izobraževanje, ki naj bi skozi sisteme treningov zagotavljalo informacijsko dostopnost tudi predhodno informacijsko nepismenim slojem.
4. Namenskost, ki predstavlja sposobnost vzpostavljanja takšnega javno dostopnega informacijskega omrežja, ki ne bo izključeval akterjev s svojo sistemsko neprilagodljivostjo.

5. Dosegljivost, ki jo pri NII9 označujejo kot stroškovno ugodnost nastajajočega informacijskega omrežja.

3.2 OVIRE PRI DOSTOPANJU DO IKT

Kot sem že omenila, se nekateri posamezniki in skupine pri dostopanju do IKT soočajo z marsikatero težavo. Cullenova (2001: 314) našteje naslednje potencialne ovire pri dostopanju do IKT:

Fizični dostop do IKT

Kot potencialne ovire Cullenova (Ibid) našteje pomanjkanje robustne telekomunikacijske infrastrukture z ustrezno verodostojno širokopasovno internetno povezavo, stroške in zmožnost nakupa, najema ali potovanja preko interneta.

Čeprav se zdi, da je telefonska povezava urejena že povsod, telefonski dostop še vedno ni univerzalen. Celo premožne ruralne skupnosti trpijo zaradi zemljepisne izolacije, nizke širokopasovnosti, nezanesljivih povezav in motnje zaradi agrikulturne opreme, kot so električne ograje. Hitro razvijajoča se tehnologija mobilne telefonije bo verjetno izboljšala internetni dostop v nekaterih ruralnih skupnostih, vendar kot lahko sklepamo samo v tistih območjih, kjer že imajo boljše usluge v smislu daljnovodnih uslug in širokopasovnosti.

Satelitske usluge, prav tako predstavljene kot rešitev, rešujejo le del problema, kajti navkljub temu, da dovoljujejo visok širokopasovni promet v notranjosti, bodo malo verjetno podprle zelo visoko stopnjo povezanosti navzven. Še ena tehnična rešitev je kabelski internet, ki pa bo tudi verjetno izključil tiste v najnižji družbeno-ekonomski skupini, saj se bo taka skupina malo verjetno odločila za sistem kabelske televizije.

Priznati je treba tudi, da vse te tehnične rešitve prinašajo stroške, ki jih morajo kriti ali potrošniki, ali centralna vlada ali lokalne avtoritete in jih spremeniti naprej v davke.

Fizični dostop tudi vključuje skrb za ljudi, ki so nezmožni dostopati do IKT. Fizične nezmožnosti ovirajo uporabo tipkovnice, poškodbe vida ovirajo uporabo ekrana, in zato se zahteva po dostopu do interneta s strani hendikepiranih ljudi vztrajno povečuje in je dandanes videna kot ena izmed tem znotraj človekovih pravic.

Za veliko vlad postaja prioriteta, da se internet naredi dostopnega, da se vsi ljudje v skupnosti polno udeležujejo v komunikacijskih sistemih, izobraževanju, zaposlovanju in ostalih

ekonomskih priložnostih, ne glede na njihovo fizično zmožnost (Maharey in Swain v Cullen 2001: 314).

Pomanjkanje IKT veščin in podpore

Pomanjkanje IKT veščin in podpore je drugi pomemben faktor pri odvrčanju določenih skupin od uporabe interneta in ostalih IKT. Nizka stopnja računalniških in tehnoloških veščin, in tudi (ne)pismenost, pogosto odvrčajo ljudi v nepriviligiranih skupinah od uporabe IKT. Ker ljudje v poslovnih ali strokovnih poklicih pridobijo večšine kot del njihove zaposlitve, so manualni delavci in nezaposleni bolj izpostavljeni takim možnostim. Mladina, ki ne gre na nobeno obliko terciarnega izobraževanja, je prav tako nepriviligirana.

Medtem ko se nekatere veščine hitro širijo v skupnostih, v katerih imajo neko vrednost (to so npr. učenje vožnje, popravilo avtomobilov, športne veščine, ...), računalniške veščine pri teh skupinah morda niso tako visoko cenjene.

Interakcija faktorjev, kot so stroški, omejen dostop do opreme, nizek izobraževalni dosežek, in kulturna, starostna ali na spolu temelječa izključitev iz računalniških veščin in pismenosti nasprotuje širjenju takih veščin v nekaterih skupnostih.

Vedenjske ovire

Tesno povezano s pomanjkanjem veščin in podpore je kulturno in vedenjsko obnašanje do tehnologije. Ponekod še vedno obstaja prepričanje, da so računalniki za pametne, mlade moške, da so težki za uporabo in pripadajo srednjerazredni beli kulturi. Prav tako je včasih izražena zaskrbljenost zaradi pomanjkanja varnosti osebnih informacij ali prepričanje, da so računalniki »nevarni« družinam, predvsem zaradi količine neprimerne materiala na internetu.

Čeprav v razvitih družbah razlike glede na spol pri dostopu do interneta niso velike – ugotovitve raziskave AC Nielsenn na Novi Zelandiji so, da ima dostop 53% moških in 47% žensk; v Avstraliji: 55% moških, v ZDA 50%, v Singapurju 60% in v Veliki Britaniji 61% – so razlike med moško in žensko uporabo IKT in potemtakem dostopa do interneta večje v razvijajočih se državah. V nekaterih območjih lahko vključitev žensk doseže le 5% (United Nations ECOSOC v Cullen 2001: 316). To ima resne posledice na žensko participacijo v naraščajoči globalni ekonomiji, in vključuje tudi pomembno zapravljanje talentov, katerih si take države težko privoščijo.

Vedenjske ovire lahko temeljijo tudi na kulturi. V večini kultur, ki dajo veliko na ustno kulturo, osebno komunikacijo in močne družinske in sorodstvene vezi, uporaba računalnikov

za komunikacijske namene ne bo imela visoke prioritete. Takšne ovire se lahko nanašajo na veliko domorodnih skupin, na močno povezane kulturne manjšine, skupine, ki nastajajo iz ustne kulture, in nepismene ruralne skupnosti po svetu.

Vsebinske ovire

Pomemben razlog, zakaj se nekatere skupine odločajo, da ne bodo dostopale do interneta, je ker vsebina ni primerna ali zanimiva za njih. To se lahko nanaša na specifične skupine v družbi, kot so starejši, ali ženske, vendar pa še enkrat bolj pomembno, na kulturne ali etnične skupine izven prevladujoče Zahodne kulture interneta (glej Cullen 2001: 314–317).

3.2.1 Ovire pri dostopanju do tele-storitev v ruralnih območjih

Zgoraj omenjene ovire pridejo še bolj do izraza v ruralnih in odmaknjenih okoljih, na kar kaže tudi primerjalna analiza za niz izbranih informatičnih družb iz vrste OECD. In sicer, da:

- je dostop do interneta povsod večji v urbanih kot v ruralnih regijah;
- so člani gospodinjstev v urbanih predelih zaposleni v sektorjih, kjer so računalniki in dostop do interneta sestavni del delovnega okolja;
- so cene dostopa višje in kvaliteta dostopa nižja v ruralnih predelih;
- so v ruralnih predelih dohodki nižji in je s tem cena dostopa primerjalno višja (OECD v Trček 2003: 134).

Če se navezujem na Qvortrupa (2001), IKT predstavljajo sredstva za premagovanje ovir, ki trenutno ovirajo dostop do tele-storitev v ruralnih območjih in območjih z nizkimi dohodki. Te ovire so:

- **Omrežna ovira:** Veliko delov sveta, posebno ruralna območja in urbana naselja z nizkimi prihodki, imajo pomanjkanje dostopa do telekomunikacijskih omrežij, kot je enostavna (*plain*) telefonija, da ne govorimo o bolj naprednih tele-storitvah. Qvortrup kot odgovor na to oviro poda rešitev, da se v ruralnih vaseh, kjer posamezne povezave do omrežja niso sposobne »živeti«, priskrbi dostop do tele-uslug na enem samem kraju (npr. v telecentru). Ta dostop mora biti tudi stroškovno ugoden.
- **Storitvena ovira:** Celo tam, kjer je bilo ustanovljeno telefonsko omrežje, je raznolikost storitev, ki so razpoložljive, omejena, in tele-storitve pogosto temeljijo na zahtevah urbane populacije, in se ne nanašajo na potrebe ruralnih družb.

Za premagovanje te ovire je treba omogočiti ne le telefonske storitve, temveč tudi storitve, ki temeljijo na računalnikih in multimedijih, kot so dostop do podatkovnih baz, učenje na daljavo itd., in to narediti v kontekstu, da bodo storitve usmerjene v lokalne potrebe.

- **Stroškovna ovira:** Za majhne kmetije ali majhna družinska podjetja, so računalniki, ki vključujejo programsko opremo, tehnično podporo, stalno nadgrajevanje itn. še vedno predragi, in stroški dostopa in terminalov tele-storitev so pogosto previsoki za redke posameznike (to so majhna podjetja), da bi zadovoljili posamezne povezave.

Zato bi bilo potrebno po Qvortrupu prebivalce ruralne skupnosti opremiti s skupnim dostopom do IKT opreme, kar zmanjšuje stroške posameznikov – to je ponuditi tele-storitve v centru tele-storitev.

- **Ovira sposobnosti:** Še vedno so zahteve po znanju za uporabo računalniških programov in naprednih informacijskih ter tele-storitev visoke, in ljudje v ruralnih regijah jih pogosto ne srečajo.

To oviro lahko premagamo s takojšnjimi integracijskimi izobraževalnimi tečaji ter svetovalnimi storitvami aktivnega telecentra.

Zgoraj našteve ovire vodijo v neenakost med tistimi, ki »imajo« in »nimajo« informacij - »ki vejo« in »ki ne vejo«. To neenakost označujemo s pojmom *digitalni razkorak* (DFID v Fors in Moreno 2002: 203).

3.3 DIGITALNI RAZKORAK

»Digitalni razkorak se običajno nanaša na razlike med posamezniki, gospodinjstvi, podjetji in geografskimi območji glede možnosti dostopa do informacijskih in komunikacijskih tehnologij (IKT)« (Dolničar in drugi 2002: 83).

Rogers (v Rogers in Shukla 2001) se iz uporabe IKT bolj specifično usmeri v uporabo interneta in digitalni razkorak označi kot vrzel, ki obstaja med posamezniki ali sistemi, ki koristijo internet in tistimi posamezniki ali sistemi, ki so relativno v pomanjkanju z internetom. In čeprav se ponavadi pojem digitalni razkorak nanaša prav na razkorak pri uporabi interneta, je obravnava tega pojma »vedno umeščena v splošnejšo družbeno obravnavo IKT« (Dolničar in drugi 2002: 84).

Dolničarjeva in drugi (2002) govorijo o treh ravneh digitalnega razkoraka. Prvo raven predstavljajo razlike med uporabniki in neuporabniki interneta. Druga raven je t.i. dvojni digitalni razkorak, ki predstavlja razkorak med različnimi tipi neuporabnikov:

- Neuporabniki prvega tipa sicer dojemajo internet kot sredstvo za »izpolnjevanje osebnih in poslovnih potreb«, vendar pa jih pri tem ovirajo stroški in pomanjkanje tehničnih veščin, to so t.i. primarne ovire.
- V drugo skupino spadajo neuporabniki, ki nimajo posebnega interesa za uporabo interneta in se tudi srečujejo s podobnimi ovirami, kot neuporabniki prvega tipa.
- Neuporabniki tretje vrste popolnoma nič ne zaznavajo vrednosti in koristi interneta. Prav tako nimajo »potrebnih tehničnih in socialnih sposobnosti ter interneta«.

Tretji digitalni razkorak pa označuje vrzel med »tistimi, ki imajo možnost dostopanja do širokopasovnih povezav in interneta, ki bodo lahko izkoristili prednosti nove generacije internetnih storitev, in ostalimi«.

Poleg teh treh, pa Dolničarjeva in drugi omenijo še t.i. drugi digitalni razkorak, ki se nanaša na »vrzel v izkušnjah pri rabi interneta« (glej Dolničar in drugi 2002: 86–87).

Kadar govorimo o neki inkluzivnosti, se bo na drugem koncu po vsej verjetnosti pokazal tudi njen antipod – ekskluzivnost. Podobno je z dostopanjem do IKT. Predvsem za internet velja, da če nisi zraven, te sploh ni. Največ neuporabnikov IKT storitev je v odmaknjenih in ruralnih območjih, kjer tudi najbolj do izraza pridejo same ovire pri dostopanju do takšnih storitev.

3.4 INTERNETNI DOSTOP V JUGOVZHODNI EVROPI

Tako kot povsod po svetu je tudi v Jugovzhodni Evropi dostop do interneta odvisen od telekomunikacijske strukture. Kvaliteta telefonskih linij na tem območju pa je bolj ali manj nezadovoljiva, k čemur pripomorejo tudi monopoli (neprivatiziranih) telekom operaterjev, ki kot pravi Spassov (2003: 5), vzdržujejo visoke cene uslug in blokirajo internetno penetracijo.

Študentje in profesorji na univerzah so najbolj aktivni uporabniki IKT. Ker postopno postaja očitno, da internet ni samo tehnološki, temveč tudi izobraževalni fenomen (Spassov 2003: 10), najbolj napredne družbe investirajo v računalniška izobraževanja in opismenjevanja ter povezujejo svoje univerze na spletu. »Dostop do interneta na višjih izobraževalnih ustanovah je sedaj dostopno skoraj v vseh državah, vendar pa obstajajo velike razlike v številu študentov, ki resnično uporabljajo omrežje« (Ibid).

Zavedati se je treba, da so mladi v Jugovzhodni Evropi še vedno daleč od tipičnih ameriških mladostnikov, ki živijo v gospodinjstvu s tremi televizorji, dvema videorekorderjema, tremi radiji, tremi kasetnimi predvajalniki, dvema CD-predvajalnikoma, igralnikom za video igre, in računalnikom (Wartella v Spassov 2003: 10). Nakup nekaterih od teh naprav v Jugovzhodni Evropi še vedno dela problem.

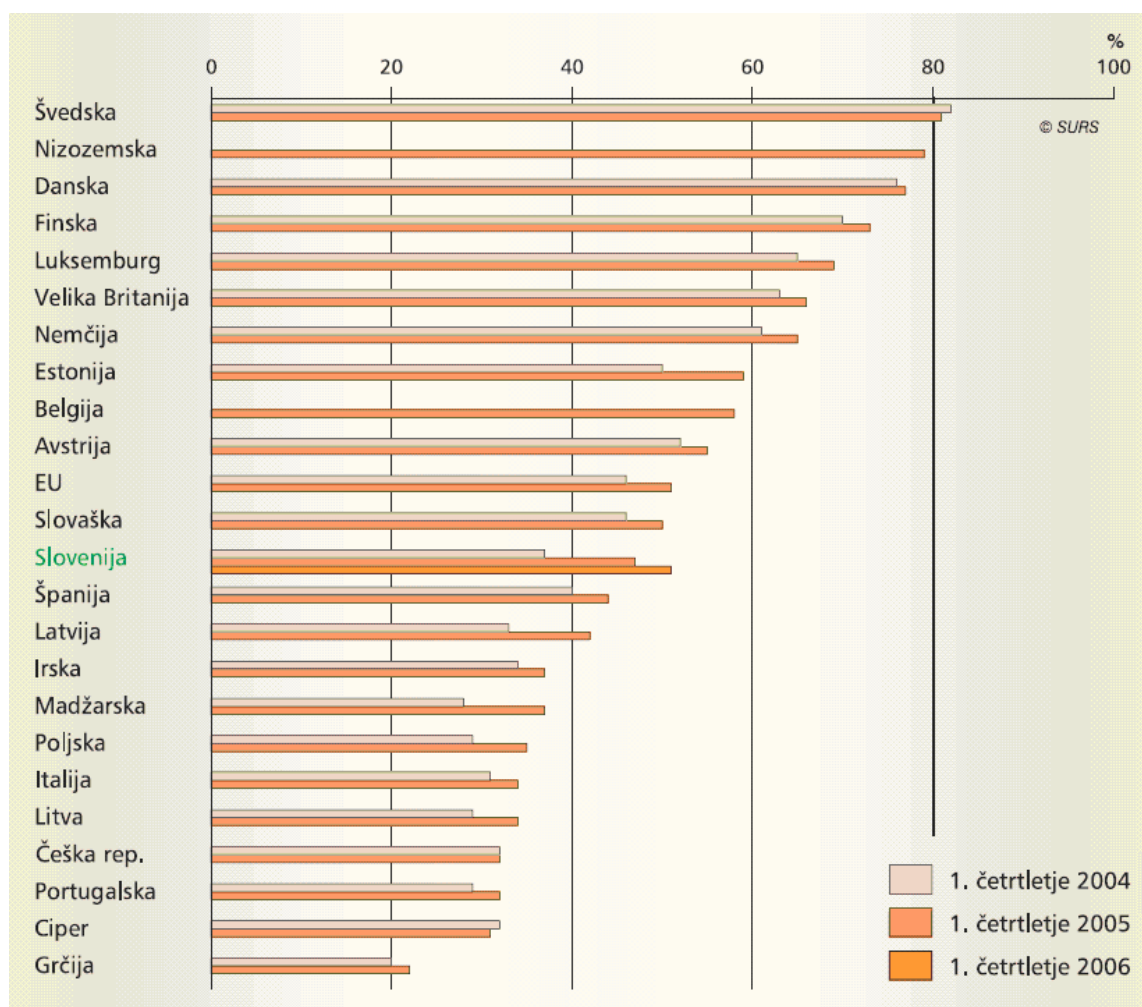
V Jugovzhodni Evropi je še vedno prisotno tekmovanje med tradicionalnimi in novimi mediji, v katerem »zmaguje« televizija, ki ostaja »najbolj popularna, dostopna in poceni oblika informacij in zabave«. Treba se je vprašati, kaj nam internet lahko v primerjavi s tradicionalnimi mediji lahko ponudi. Spassov na to vprašanje ponuja odgovor – »resnični občutek skupnosti«. Todorova pa odgovarja, da internet ponuja Balkancem zmožnost prenehati biti nasproti Evropi kot njena »anticivilizacija, alter ego, temna stran« (glej Spassov 2003: 15–17).

3.4.1 Statistike evropskih držav

Statistični podatki kažejo, da je uporaba računalnikov in interneta največja v nordijskih državah – predvsem na Švedskem in Islandiji – več kot 80%, medtem ko je najmanjša stopnja ugotovljena v Bolgariji, Romuniji in Turčiji. Med državami članicami ima najmanjšo uporabo interneta Grčija – pod 25 % (Demunter 2005: 4).

V Sloveniji je bil v prvem četrtnetu 2005 delež posameznikov, ki so uporabili internet, 47 %. V primerjavi z enakim obdobjem 2004 je njihov delež narasel za 10 odstotnih točk. Slovenija je s tem kazalnikom za povprečjem EU v prvem četrtnetu 2004 zaostajala za 9 odstotnih točk, v enakem obdobju 2005 pa le še za 4 odstotne točke. Madžarska je za Slovenijo zaostajala za 10 odstotnih točk, Italija pa za 13 (glej sliko 3.4.1.1). Avstrija je bila za 8 odstotnih točk boljša (STAT 2006: 6).

Slika 3.4.1.1: Uporaba interneta med posamezniki, starimi med 16 in 17 let

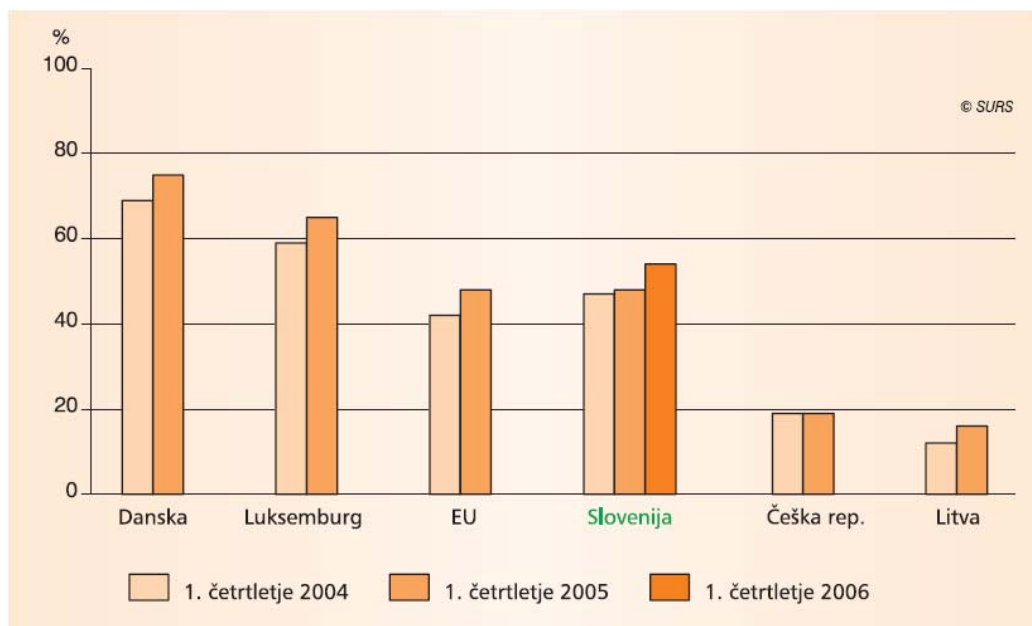

Vir: STAT 2006.

Dostop do interneta v gospodinjstvih narašča. V Sloveniji je imelo v prvem četrtnetu 2005 dostop do interneta 48 % gospodinjstev (glej sliko 3.4.1.2), kar je bilo enako povprečju EU (STAT 2006: 4). Medtem ko imata na Danskem, v Nemčiji, Luksemburgu, Nizozemski,

Veliki Britaniji, Islandiji in Norveški več kot dva od treh gospodinjstev osebni računalnik in več kot polovica internet, ima v Litvi, Latviji, Madžarski, Bolgariji, Romuniji in Turčiji manj kot eden od šestih gospodinjstev internet in manj kot eden od treh osebni računalnik (Demunter 2005: 2).

Slika 3.4.1.2: Dostop do interneta v gospodinjstvih

Vir: STAT 2006.

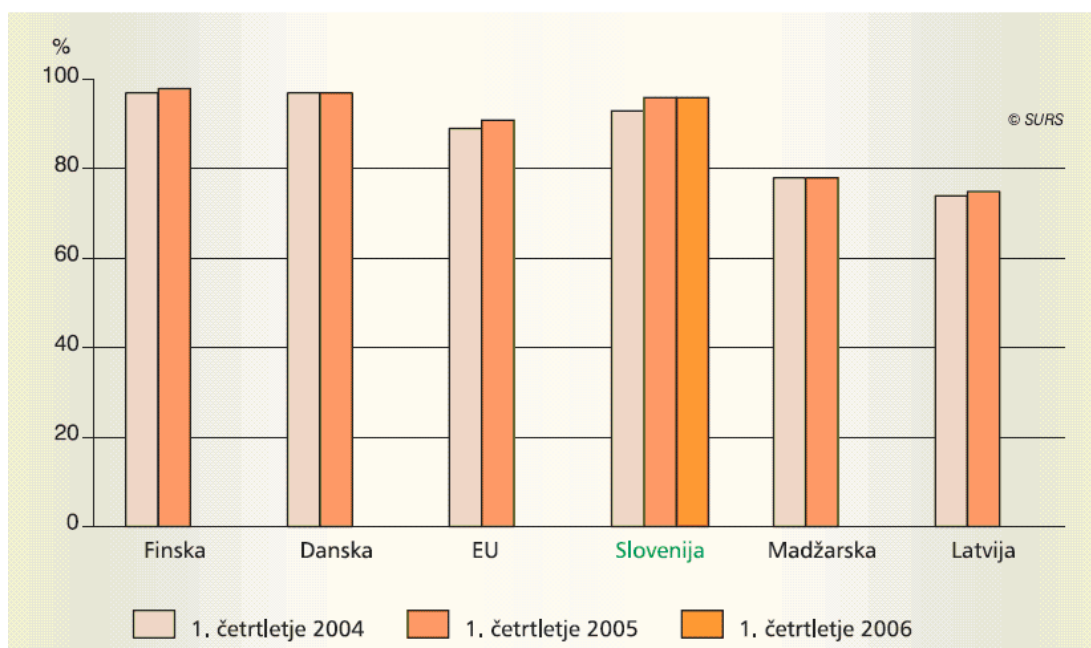
Pri prebivalcih EU prevladuje dostop od doma (75% internetnih uporabnikov). Največji odstotek posameznikov, ki dostopajo do interneta v službi, je zabeležen na Danskem (70% internetnih uporabnikov), kar ni presenetljivo, saj ima Danska največjo stopnjo internetne penetracije v podjetjih. Dostop v izobraževalnih ustanovah dosega 17%. Med ostalimi kraji za dostopanje, ki dosegajo relativno visok procent, so tudi prijateljeve, sosedove ali sorodnikove internetne povezave. Samo 7% internet uporabnikov dostopa do interneta v internetnih café-jih (Demunter 2005: 5).

Glede na stopnjo urbanizacije ostaja penetracija računalnikov in interneta manjša v manj poseljenih ruralnih območjih EU. V ruralnih območjih ima le eno od štirih povezanih (*connected*) gospodinjstev širokopasovno povezavo (Demunter 2005: 2).

Na Irskem, Finskem in v baltskih državah je procent računalniških ali internet uporabnikov med moškimi in ženskami skoraj enak (Demunter 2005: 3).

Delež podjetij, ki imajo dostop do interneta, se ne more zelo povečati, saj ga imajo že skoraj vsa podjetja – dostop do interneta so si priskrbeli veliko prej kot gospodinjstva, saj so internet potrebovala pri poslovanju. Slovenija se po tem kazalniku uvršča visoko (glej sliko 3.4.1.3) – po podatkih za prvo četrletje 2005 na tretje mesto med državami članicami EU (STAT 2006: 10).

Slika 3.4.1.3: Dostop do interneta v podjetjih (z najmanj 10 zaposlenimi)

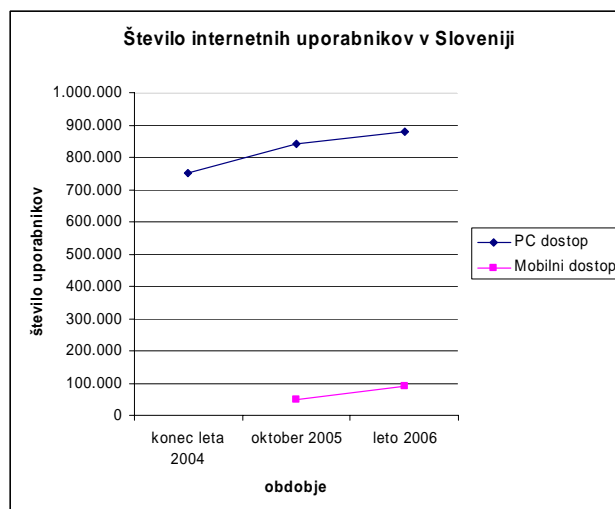
Vir: STAT 2006.

3.4.2 Internetni dostop v Sloveniji

Slovenija se torej po deležu rednih uporabnikov uvršča pod povprečje držav EU, je pa med vodilnimi med novimi članicami. Število internetnih uporabnikov se še vedno povečuje, vendar pa se rast, tako kot je ugotovil tudi Trček (glej poglavje o informatizaciji), upočasnjuje. Število prebivalcev Slovenije, ki mesečno preko osebnih računalnikov uporabljajo internet (gre za vprašanje *Ali uporabljate internet?*, v populaciji 10-75 let, ki upošteva uporabnike osebnih računalnikov) počasi narašča. Konec leta 2004 je bilo takih uporabnikov 750.000, do oktobra 2005 je število naraslo na 840.000, v letu 2006 pa se je število povečalo še za 40.000 uporabnikov (RIS 2006). Prav tako pa se iz leta v leto povečuje število uporabnikov, ki do

interneta dostopajo preko mobilnikov (mobilni dostop do interneta predstavljajo storitve spletne pošte, obiskovanje različnih WAP portalov in neposredno obiskovanje spletnih strani) – po podatkih RISa je bilo oktobra 2005 takih uporabnikov 50.000, do leta 2006 pa se je to število dvignilo na 60.000 uporabnikov interneta (glej graf 3.4.2.1).

Graf 3.4.2.1: Število internetnih uporabnikov v Sloveniji

Glede na regijo je po podatkih RIS raziskave iz decembra 2004 (n=2.362) največ uporabnikov (več kot 50%) v obalni, osrednje slovenski, gorenjski in goriški regiji, medtem ko je največ neuporabnikov v Prekmurju (59,7%) in na Dolenjskem (58,2%) (glej tabelo 3.4.2.1).

Tabela 3.4.2.1: Število internetnih uporabnikov in neuporabnikov glede na regijo

Regija	% uporabnikov	% neuporabnikov
Osrednja Slovenija	59,4	40,6
Vzhodna Štajerska (Maribor)	47,1	52,9
Savinjska (Celje)	45,6	54,4
Gorenjska	58,2	41,8
Goriška	54	46
Obalna	60,4	39,6
Dolenjska	41,8	58,2
Prekmurje	40,3	59,7

Glede na spol po podatkih iste raziskave prevladujejo uporabniki tako v moški (57,3%) kot tudi v ženski (53,1%) populaciji.

Več kot 80% uporabnikov je v starostnem razredu do 19 let in razredu med 20 in 29 let, nato pa se z večanjem starosti vzorca večja tudi število neuporabnikov (glej tabelo 3.4.2.2).

Tabela 3.4.2.2: Število internetnih uporabnikov in neuporabnikov glede na starost

Starost	% uporabnikov	% neuporabnikov
< 19 let	82,3	17,7
20 -29 let	81,7	18,3
30 – 49 let	57,8	42,2
> 49 let	16,7	83,3

3.4.3 Internetni skepticizem

Zadnjih nekaj let v Zahodnem svetu, predvsem v ZDA in Zahodni Evropi, narašča skepticizem o »revolucionarnem« karakterju interneta (Spasov 2003: 12), ki se nanaša predvsem na razvoj nove ekonomije.

Na drugi strani je Jugovzhodna Evropa še vedno v stanju »evforije glede potenciala novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij« (Ibid), saj naj bi se z internetom pojavile revolucionarne spremembe v tej regiji. Ta optimistična pričakovanja so, kot pravi Spasov (Ibid) v večini povezana z naraščanjem uporabe interneta. Trček (v Spasov 2003: 12) dodaja, da »obstaja tudi optimizem glede ekonomske razsežnosti interneta«. Odsotnost internetnega skepticizma v Jugovzhodni Evropi ima tudi simbolične in psihološke vzroke, saj je internet še vedno viden kot okno v svet.

Trček pa opozarja, da v Sloveniji »veliko uporabnikov izgublja motivacijo za redno uporabo« (v Spasov 2003: 15), za kar naj bi bile vzrok predvsem manj atraktivne vsebine kot tudi stroški domačega dostopa in pomanjkanje izkušenj. Podobno se po vsej verjetnosti dogaja tudi v drugih državah Jugovzhodne Evrope.

Jugovzhodna Evropa torej počasi dohiteva Zahodni svet. Nove tehnologije, predvsem mobilni in malo manj internet, so sicer začele nadomeščati tradicionalne tehnologije, smo pa še vedno

daleč od prenasičenosti ameriškega trga z IKT. To je po mojem mnenju tudi eden od vzrokov, zakaj se pri nas, na tem koncu Evrope, še ni začel pojavljati internetni skepticizem.

Stanje dostopa do interneta v Evropi odseva razmerje internetnega dostopa v samem svetu – (severo)zahod proti (jugo)vzhodu. Morda k temu pripomore tudi politika EU, saj vidimo, da so v najslabšem položaju glede dostopanja do IKT države, ki so najkasneje vstopile v EU oziroma še vedno čakajo nanj. Po drugi strani pa bi bil lahko prav to razlog, da bi te države več vložile v IKT in njihove storitve.

Lahko bi rekli, da Slovenija ostaja v sivi sredini držav EU. Čeprav se na prvi pogled zdi, da smo na tem področju dokaj uspešni, podroben pregled razkriva, da bi lahko bilo boljše, saj smo pod povprečjem držav EU.

4. RAZVOJ

Razvoj ponavadi enačimo s procesom rasti. Poročilo o človeškem razvoju iz leta 1991, ki ga je izdal Razvojni program ZN (v Rist 1997: 9), pravi:

Osnovni cilj človeškega razvoja je povečati niz človeških izbir, da se naredi razvoj bolj demokratičen in participatoren. Te izbire bi morale vključevati dostop do priložnosti dohodka in zaposlitve, izobraževanja in zdravja, in čisto in varno fizično okolje. Vsak posameznik bi moral tudi imeti možnost polno udeležiti se v odločitvah skupnosti in uživati človeško, ekonomsko in politično svobodo.

Deset let kasneje ZN (v Fors in Moreno 2002: 200) takole definirajo razvoj:

Razvoj je obsežen ekonomski, družbeni, kulturni in politični proces, katerega cilj je stalno izboljšanje blagostanja celotne populacije in vseh posameznikov na osnovi njihove aktivne, svobodne in pomembne udeležbe v razvoju ter v jasni razdelitvi koristi, ki iz tega izhajajo.

Po Bandurinih besedah (v Rogers in Shukla 2001) je razvoj široko udeležujoči proces družbenih sprememb v družbi, z namenom povzročiti tako socialni kot ekonomski napredek, ki vključuje večjo enakost, svobodo in ostale cenjene kvalitete za večino ljudi skozi pridobitev večje kontrole nad njihovim okoljem. Ta zadnja lastnost, nadzor nad okoljem, je podobna samo-učinkovitosti, ki je definirana kot stopnja, do katere posameznik verjame, da je sposoben/na nadzorovati svojo prihodnost.

Rist (1997: 10), meni, da je glavno pomanjkanje večine psevdo-definicij »razvoja«, da temeljijo na načinu, kako si neka oseba (ali skupina oseb) predstavlja idealne pogoje družbenega obstoja. Definicija teh predstav je torej popolnoma odvisna od subjektivnosti pripovedovalca, kar ponavadi vodi v idealizirano podobo razvoja.

Študije razvoja so se začele v obdobju po drugi svetovni vojni, ko so bivše evropske kolonije v Aziji, na Srednjem vzhodu in v Afriki pridobile svojo neodvisnost. Nove vlade so postavile visoko prioriteto na ekonomsko rast in družbeni razvoj. Mednarodne razvojne agencije so skušale pomagati tem vladam izboljšati prehranjevanje in zdravje, pospeševati načrtovanje družine, spodbujati bolj razširjeno literaturo, in dvigniti agrikulturno proizvodnjo. Eden od načinov za doseganje takega razvoja je bila uporaba radia in ostalih masovnih medijev za

prenašanje informacij in motivacij, ki so bile potrebne za široko razširjeno spremembo obnašanja (Papa in drugi v Rogers in Shukla 2001). Zato je bil razvoj komunikacij izrazit, posebno v 1960ih in 1970ih letih, ko je bila komunikacijska funkcija v večini mišljena kot način za proizvodnjo kanalov masovnih medijev, skozi katere so razvojna sporočila širili masovnemu občinstvu (Rogers in Shukla 2001). Prav tako so se v sedemdesetih letih začele razvojne spodbude usmerjati iz mest na podeželje.

V zadnjih dveh desetletjih tudi Slovenija »namenja vse več skrbi in tudi finančne podpore kmetijstvu in razvojnim programom podeželskih skupnosti« (Barbič 2005: 31). Treba se je zavedati, da so za razvoj Slovenije pomembna tako mesta, kakor tudi podeželje. Le-to spreminja svojo vlogo. Postopno se zmanjšuje ekonomska vloga kmetijstva in zaradi prepočasnega razvoja drugih gospodarskih dejavnosti podeželje zaostaja za urbanimi območji. Posledica je intenzivna sprememba rabe zemljišč, in njihovega zaraščanja, slabšanje gospodarske in socialne infrastrukture ter propadanje kulturne dediščine (glej Majcen 2000). Hkrati podeželje vse bolj postaja »zgolj prostor bivanja ljudi, ki so zaposleni zunaj kraja bivanja ali so se na podeželje priselili po upokojitvi« (Barbič 2005: 11). Prav lokalni prebivalci pa so »cilj in glavni izvajalci razvojnih projektov podeželskih skupnosti« (Barbič 2005: 39).

4.1 DRUŽBENI RAZVOJ V INFORMACIJSKI DOBI

Castells (1999: 11) pravi, da je bil družbeni razvoj tisočletja enakovreden družbenemu preživetju: vsakodnevni cilj ljudi, z izjemo majhne vladajoče manjšine, je bil preživeti, ustvariti družino, in ukrasti nekaj trenutkov sreče iz osornosti človeških pogojev. Še vedno je v večini tako. Vendar pa je v zadnjih dveh stoletjih, s prihodom industrijske dobe, družbeni razvoj postal pomemben cilj izboljšanja sredstev in načina življenja.

V informacijski dobi je možno, po mnenju Castellsa, v viru produkcije in konkurence zgenerirati novo znanje in učinkovito obdelati relevantne informacije, ki so bile, poleg znanja, vedno bistveni faktorji v moči in produkciji. Vlagati v znanje je produktivno investiranje. Izobražena delovna sila je vir produktivnosti. Vendar pa biti izobražen ne pomeni nič, če delovna sila ne uživa dobrega zdravja, primerne nastanitve, psihološke stabilnosti, kulturne izpolnitev, kar je multidimenzionalno izboljšanje v kvaliteti življenja.

Interakcija med družbenim razvojem in ekonomsko rastjo v informacijski dobi je bolj kompleksna. Celotna socialna organizacija postane produktivna, ali v nasprotju, ovira za inovacijo, in posledično za produkcijsko rast.

Castells z družbenim razvojem v informacijski dobi povezuje naslednje štiri pojme:

- osebna svoboda (prvi pogoj za podjetništvo)
- družbena solidarnost (kritična za stabilnost in na ta način za napovedljivost v investiciji)
- družinska varnost (nujna za pripravljenost na tveganje)
- zaupanje v svoje sodržavljane in vladne institucije (temelj socializacijske bistrroumnosti v danem prostoru in času).

Družbeni razvoj vodi v kulturni razvoj, ki vodi v inovacijo, kar vodi v ekonomski razvoj, ki pospešuje institucionalno stabilnost in zaupanje, kar omogoča gradnjo novega sinergijsekega modela, ki je sestavljen iz ekonomske rasti in večanja življenjske kvalitete.

Sanje o zmanjšanem planetu, narejenemu iz visoko produktivne, zelo premožne, pohlepno potrošniške manjšine, ki bi lebdela nad nizko izkušeno splošno delovno silo, in ignorirala črne luknje, na katero so obsojeni devalvirani ljudje in prizorišča, je preprosto nevzdržna nočna mora, nastanjena s fundamentalističnimi opori, in obupnimi terorističnimi grožnjami.

Ločitev med ekonomsko rastjo in družbenim razvojem v informacijski dobi ni le moralna nepravilnost, temveč kratkoviden načrt. Vendar pa reintegracija družbenega razvoja in vzdržljive ekonomske rasti skozi tehnološko inovacijo, informacijski management in skupni svetovni razvoj, ne bo rezultat osvobojenih tržnih sil. Tudi se ne bo rodila iz individualnih naporov držav, ki obsedajo svoje obrambne strategije. Zahtevala bo masivno tehnološko izboljšanje držav, podjetij in gospodinjstev po svetu, strategijo najvišjega interesa za posel, in posebno za visoko tehnološka podjetja, kjer je difuzija interneta najbolj pomembna odlika takega izboljšanja.

Družbeni razvoj v informacijski dobi je tako pogoj kot izid na znanju temelječega modela ekonomske rasti, tehnološke inovacije, okoljske obstojnosti (*environmental sustainability*) in medosebne solidarnosti. Ovire za implementacijo takšnega modela niso objektivne, temveč subjektivne; ne materialne, temveč mentalne. Trgi so sredstvo, ne cilj, in sami po sebi ne

morejo rešiti ekonomskih in družbenih problemov, brez institucij in predpisov. Države so narejene iz in za državljane, ne same zase. Inovacija, vir razvoja, potrebuje prostost. Prostost za kreativno, miroljubno, nujno solidarnost. Solidarnost v globaliziranem svetu pomeni globalno solidarnost (glej Castells 1999: 11–13).

Če povzamemo, razvoju vedno pripisujemo pozitivne lastnosti, saj naj bi prinesel izboljšanje kvalitete življenja. Res pa je, da je vsako dožemanje razvoja subjektivno pogojeno.

V informacijski družbi razvoj temelji torej na znanju oziroma informacijah. Vzporedno z družbenim razvojem poteka ekonomski razvoj, kar pozitivno vpliva še na eno značilnost razvoja v današnjem svetu, to je življenjski standard.

5. IKT in RAZVOJ

Tako OECD kot tudi druge analize (kot so npr. The Booking Institution, Breau of Economic Analysis, European Competitiveness Report, US Office of National Statistics) so IKT¹ označili kot enega ključnih dejavnikov, ki vpliva na »gospodarsko rast, produktivnost, zaposlovanje in inovacijsko dejavnost« (Bučar 2005: 24).

Veliko avtorjev hvali čudovite priložnosti, ki jih nudijo nove tehnologije, pri čemer se pogosto sklicujejo na revolucijo ali evolucijo v »informacijsko dobo« (Tapscott v Benjamin in Dahms 1999: 52). »Biti digitalen« po Negroponteu (v Benjamin in Dahms 1999: 52) ohranja trend z izražanjem velikega optimizma o vplivu teh tehnologij na človeštvo in Tapscott razpravlja, kako te tehnologije revolucionirajo posel. De Kerckove opaža, kako elektronska omrežja ustvarjajo povezano inteligenco in »webness« v ustvarjanju pozitivne prihodnosti za človeštvo (v Benjamin in Dahms 1999).

Razprava okoli vpeljave in uporabe IKT pogosto nekritično dopušča evforične zahteve, da bodo končno pomagale rešiti nenehne razvojne probleme, in končno povzročile čisto novi svet, natrpan z elektronsko trgovino in *on-line* demokracijo (Gómez in drugi 1999: 16).

Če se navezujem na UNCSTD, kateri so zadnje tri leta raziskovali prednosti in nevarnosti IKT, je učinek njihove uporabe na razvojne napore vse prej kot čist (v Gómez in drugi 1999: 15). Komisija je odkrila, da »obstaja veliko primerov, kjer uporaba IKT prinaša splošne družbene in ekonomske koristi. Vendar pa je tudi toliko primerov, kjer IKT ne povzročajo nobenih sprememb na življenje ljudi, ki živijo v razvijajočih se državah, ali pa imajo celo škodljive učinke« (Mansell in Wehn v Gómez in drugi 1999). Nadalje, nastajajoče študije kažejo na to, da večina zahtev, ki so bile narejene glede IKT kot potencialu za razvoj, niso bile podprte, in kažejo na možne proti-produktivne učinke.

Dve glavni skupini debat sta se pojavili znotraj razprav o uporabi IKT v razvoju: tisti, ki vidijo koristi uporabe IKT in priložnosti, ki jih povzročajo v razvoju z optimizmom, in tisti, ki so

¹ IKT, ki vključujejo tako strojno in programsko opremo kot informacijsko komunikacijske storitve (Bučar 2005: 24)

pesimistični in skeptični o možnostih razvijajočih se držav, katere izkoriščajo te tehnologije v svojo korist. Prva skupina poudarja pozitivne posledice IKT in trdi, da bo premagovanje informacijske vrzeli pospešilo rast, izboljšalo izobraževanje in zdravstveno varstvo, povečalo učinkovitost javne uprave, spodbudilo trgovino in večjo javno participacijo – demokracijo. Tisti, ki so bolj skeptični opazajo, da uporaba IKT znova razdeli redke vire stran od bolj potrebnih zadev (Fors in Moreno 2002: 199).

Ne glede na zgoraj povedano, pa je sigurno eno, in sicer, da je »razvoj telekomunikacijskih struktur povezan z nacionalnim in regionalnim ekonomskim razvojem« (Gillespie in Cornford 1996: 335). In zatorej pomanjkanje primerne telekomunikacijske infrastrukture postavlja nekatere regije v slabši položaj.

5.1 UČINKI IKT PRI NAS

Napredek v IKT se je v prejšnjem stoletju pokazal tudi v Sloveniji. Predvsem pri razširjenosti uporabe IKT (kot je npr. uporaba osebnih računalnikov in interneta) Slovenija vedno manj zaostaja za razvitimi državami, »še vedno pa zaostaja pri zahtevnejših načinih uporabe (npr. e-poslovanje, e-storitve)« (Bučar in drugi 2005: 174). Seveda je za učinkovito uporabo IKT v posamezni državi ključna »absorpcijska sposobnost² različnih akterjev« (Stare 2005: 42), ki pa po mnenju Bučarjeve in drugih (2005: 174) v Sloveniji predstavlja omejitev.

Vzpodbudno je stanje razpoložljivosti IKT, »saj je število osebnih računalnikov, dostop do interneta, uporaba elektronske pošte, povezljivost računalnikov v omrežja, večje v primerjavi z OECD državami« (Bučar in drugi 2005: 177). Res pa je, da je pri vlaganjih v to področje Slovenija v zadnjem času nekoliko nazadovala.

»Primerjava z drugimi državami pokaže, da je pomen IKT kapitala za gospodarsko rast v Sloveniji primerljiv s tistim za razvite države« (Kotnik 2005: 66). V Sloveniji, na Češkem in

² Absorpcijsko sposobnost na ravni celotne družbe v veliki meri opredeljuje stopnja izobraženosti in usposobljenosti prebivalstva ter zmogljivost in stroškovna dostopnost opreme in telekomunikacijske infrastrukture; na ravni gospodarstva tudi tehnološka razvitost, stopnja inovativnosti in konkurence ter na ravni podjetij poleg naštetega še strategija managementa. (Bučar in drugi 2005: 174)

Madžarskem je IKT kapital³ z 0,7 odstotne točke prispeval h gospodarski rasti, kar je za 0,24 odstotne točke več kot v državah EU 15 (Ibid).

5.2 BOTTOM-UP PRISTOP

Vez med razvojem in povečano uporabo IKT v razvoju temelji na dveh predpostavkah:

- da se pojavlja nov tip ekonomije
- da je glavna sila razvoja vrzel znanja ali informacij (Bedi v Fors in Moreno 2002: 199).

Definicije razvoja, ki so daleč stran od tega, da bi bile nevtralne, so se razvile in spreminjale skozi čas. V skladu z deklaracijo ZN na pravici o razvoju (glej poglavje o razvoju), Fors in Moreno (2002: 200) verjameta, da bi morali biti ljudje v centru razvoja v vseh razvojnih teorijah in praksah, kar je bistvo »*bottom-up*« pristopa. Omenjeni pristop k razvoju »poudarja, da mora biti razvoj usmerjen na ljudi, predvsem na tiste, ki so bili marginalizirani ali izključeni iz razvojnega procesa« (Fors in Moreno 2002: 199).

Vključitev IKT strategij v »*bottom-up*« pristop k razvoju se lahko na prvi pogled zdi težavna, saj so IKT večinoma zahodnega izvora in izgledajo kot da bi bile razvite za zahodno uporabo z le majhnim zanimanjem za potrebe uporabnikov, ki obstajajo izven tega kulturnega in ekonomskega konteksta.

Izhajajoč iz analize »*bottom-up*« pristopa, Fors in Moreno (Ibid) določita tri glavna področja implementacije IKT:

Osnovne potrebe

Ključni cilj »*bottom-up*« pristopa je preskrba in zadovoljitev osnovnih potreb ljudi skozi razvojni proces. IKT imajo potencial olajšati izročitev (*delivery*) večine osnovnih potreb, katere je definirala ILO v 1976, kot so zdravje, izobraževanje in participacija (Friedman v Fors in Moreno 2002: 200):

Zdravje: Na področju zdravstva in medicine so se IKT, predvsem internet, obsežno uporabljale že od njihovega začetka. Dostop do interneta in računalnikov omogoča tekoče informacije in medicinsko literaturo, kot tudi učenje na daljavo, posvetovanje, zbiranje zdravstvenih informacij, ki lahko po vrsti izboljšajo kvaliteto zdravstvene oskrbe

³ IKT kapital zajema računalnike in drugo opremo za avtomatsko obdelavo podatkov, radijske, TV in komunikacijske naprave in programsko opremo. (Kotnik 2005: 58)

(Ekenberg in Asker v Fors in Moreno 2002: 200). Vendar pa si velja zapomniti, da tehnologije same niso dodatek k osnovni negi, zdravju osebja, in osnovni zdravstveni infrastrukturi, kot so čista voda, zdravstvena oprema in medicina.

Izobraževanje: Uporaba IKT lahko potencialno koristi izobraževanju na osnovni, srednješolski in univerzitetni stopnji. To je pomembno, saj je pismenost glavna komponenta uporabe IKT.

Informacija kot osnovna potreba: Tradicionalno se dostop do IKT in informacij ne pojmuje kot osnovna potreba. Vendar pa če se potrebe interpretirajo kot nekaj dinamičnega in spreminjajočega se skozi čas in kulturo (Max-Neef v Fors in Moreno 2002: 201), potem lahko na dostop do informacij in znanja gledamo kot osnovno potrebo. Informacije in znanje postajajo bolj in bolj pomembni v sodobni globalni ekonomiji, kjer je napredek v IKT omogočil večji količini informacij, da kroži z veliko večjo hitrostjo in z manjšimi stroški. Veliko avtorjev meni, da sedaj živimo v informacijski družbi ali v ekonomiji, osnovani na znanju (*knowledge-based*) (Drucker v Fors in Moreno 2002: 201). Uporaba in dostop do IKT lahko olajša širjenje in izmenjavo informacij lokalnim podjetnikom (npr. kmetom, trgovcem, pridelovalcem).

Usposabljanje (empowerment):

Po splošnem mnenju se usposabljanje nanaša na omogočanje šibkejšim, izključenim in nemočnim občanom doseči ali zopet pridobiti moč nad svojim življenjem. Znotraj konteksta »*bottom-up*« teorije, se lahko usposabljanje pretvori v človeško participacijo v procesu sprejemanja odločitev in procesu razvoja (Chambers v Fors in Moreno 2002: 201). Dostop do informacij o zaposlitvenih možnostih, trgovskih cenah in vladnih programih, vse to predstavlja načine za povečanje usposabljanja.

Usposabljanje skozi e-vlado: Uporaba IKT v vladi ima lahko pomembne potencialne koristi. IKT se lahko uporabljajo kot odločitvena podpora za javne upravnike. Lahko tudi izboljšajo usluge za občane z razglašanjem procesa avtomatizacije vladnega prenosa uslug občanom. IKT imajo potencial občanom omogočiti dostop do informacij in znanja in jih preskrbeti z relevantnimi in točnimi informacijami. Kot rezultat se bo, z delanjem vladnih informacij javne in lahko dostopne, in potemtakem povečanjem transparentnosti znotraj javnega sektorja, tudi korupcija verjetno zmanjševala (Fors in Moreno 2002: 202).

Usposabljanje v političnem procesu: IKT lahko omogočijo demokratičnim in participatornim političnim idejam, da se lažje širijo (Uimonen v Fors in Moreno 2002:

202). Napredki v računalniški in telekomunikacijski tehnologiji določajo tudi avtomatizacijo različnih vidikov volilnega procesa (ACE Project v Fors in Moreno 2002: 202). Na drugi strani pa lahko veliko ljudi, predvsem starejše volivce, računalniki prestrašijo.

Razvoj na podeželju:

Poudarek na ruralnih območjih je tudi način za naslavljanje problema širjenja, kajti te regije so v neugodnem položaju, v nasprotju z urbanimi območji (Stöhr v Fors in Moreno 2002: 202). Ruralna območja verjetno dosežejo več z implementacijo vzdržljivih IKT strategij.

Pri prenašanju teorije v prakso pa se soočamo z naslednjimi ovirami:

- Digitalni razkorak: naraščajoči učinek digitalnega razkoraka, tako med kot tudi znotraj držav, je očitno. Večina držav tretjega sveta nima dobro razvite infrastrukture za telekomunikacije. Ta fenomen in dejstvo, da je nekatera oprema za uporabo relativno predraga celo za srednje-razredne družine v razvijajočih se državah, zmanjšujeta populacijo, ki bi bila zmožna redno uporabljati to tehnologijo.
- *High-tech* proti *low-tech* možnostim: Če je glavni cilj razvoja vključiti toliko posameznikov in skupnosti kot je možnih, je nujno potrebno razmisliti o uporabi *low-tech* IKT kot tudi *high-tech* možnosti. Pomanjkanje računalniške opreme je večje kot dostop do zanesljive telekom infrastrukture. Zaradi teh razlogov internet ostaja manjši medij v primerjavi s telefonom v razvijajočih se državah (Pruett in Deane v Fors in Moreno 2002: 204).
- Človeški faktor: Učinkovita uporaba elektronske pošte in interneta zahteva ne le pismenost, temveč tudi tehnične spretnosti, računalniško pismenost ter jezikovne spretnosti. Razvoj in uporaba aplikacij, ki temeljijo na slikah, ikonah in zvoku, so bile predlagane za rešitev tega problema (Ekenberg in Asker v Fors in Moreno 2002: 204).
- Vprašanje spola: Relativno višja stopnja nepismenosti med žensko populacijo in nizko stopnjo participacije žensk v formalnem gospodarstvu so izvor očitne spolne neenakosti pri dostopu in uporabi IKT.
- Vladne politike: Študija skoraj devetdesetih držav, ki jih vodi Komisija za Znanost ZN, so pokazale, da sta faktorja, ki delata največje razlike in difuzijo pri uporabi različnih IKT, vodenje in organizacijske reforme (Wilson v Fors in Moreno 2002: 204).

- Vzdržljivost (*Sustainability*): Veliko IKT projektov, ki so bili vpeljani, ima probleme s samo oskrbo, predvsem s spodbudami iz zunanega kapitala. Potem ko začetno vlaganje usahne, imajo lokalne skupine ponavadi težave pri premagovanju nepretrganih stroškov (Fors in Moreno 2002: 204).

5.3 IKT IN RURALNI RAZVOJ

Po mnenju Mahmooda (2005: 205) imajo IKT velik potencial, da igrajo pomembno vlogo v družbenem in ekonomskem razvoju ruralnega prebivalstva. Te tehnologije so lahko uporabljene za manjšanje revščine v ruralnih območjih. Pomagajo lahko ustvariti bolj demokratično okolje, kar je potreben pogoj za družbeni razvoj. IKT dopuščajo stvaritev globalnega trga, kjer je možno dostopati do veliko različnih informacij, dobrin in uslug. Razvojno orientirane uporabe IKT vsebujejo e-vlado, e-poslovanje, e-učenje in e-zdravstvo.

Qvortrup (2001) se sprašuje, zakaj je navsezadnje potrebno podpirati oddaljene regije in zakaj se ne osredotočiti le na mesta kot centre ekonomskega, družbenega in kulturnega življenja.

EEC v biltenu *The future of rural society* (v Qvortrup 2001) pravi, da je problem ruralne družbe splošno evropski – in z nekaterimi popravki globalni – problem. Povsod v evropski skupnosti se v ruralnih družbah dogajajo radikalne spremembe. Celotno koristno agrikulturno območje se manjša, število kmetij in ljudi, ki so zaposleni v agrikulturi, nazaduje, in obstaja tendenca k polarizaciji med velikimi in majhnimi kmetijami.

Vendar pa opisani problemi niso le problemi ruralnih regij, saj so bolj splošne družbene narave. Kajti naša ruralna območja niso le kraji, kjer ljudje živijo in delajo. Temveč imajo vitalno funkcijo za družbo kot celoto. Tukaj so ustvarjene naše zaloge, tukaj se upravlja z našim ekološkim ravnovesjem, in iz tukaj izvira naša kulturna identiteta. Tudi iz urbane perspektive so učinki ruralne družbe pomembni. Pogosto so največji družbeni problemi posledica koncentracije ljudi v prikrajšanih urbanih in sub-urbanih območjih, in eden od načinov rešitve teh problemov je narediti življenje v ruralnih skupnostih bolj privlačno tako iz družbene kot ekonomske perspektive. To pomeni, da se mora podeželje ohranjati. Ne le kot območje agrikulturne produkcije ali kot rekreacijsko območje, temveč kot območje z množtvom poslovnih in kulturnih možnosti, ki temeljijo na družbeni strukturi vaških skupnosti. Posledično mora nekdo podpirati obstoječe kmetije z uslugami in šolanjem, nekdo

mora privabljati nove službe in posla v ruralna območja, in nekdo mora upravljati raznolikost privatnih in javnih uslug. To je ključno ne le za »ohranitev« ruralne družbe, temveč tudi za reprodukcijo družbene kompleksnosti, in na ta način nasproti trendu monokulture (glej Qvortrup 2001).

Prevladujoča in nespremenljiva koncentracija agrikolturnega dela in ekonomskih in družbenih aktivnosti na splošno pomeni, da prihodnost ruralne družbe v veliki meri ovisi od raznolikosti ruralnih ekonomij. Nekdo mora privabiti majhna in srednja podjetja v ruralne skupnosti. Vendar pa so izkušnje pokazale, da te privabitve ovirajo težavnosti, ki niso le posledica majhnosti podjetij ali pomanjkanja virov, temveč tudi takih faktorjev kot so zemljepisna in družbeno-kulturna oddaljenost od trgov in centrov odločanja, pomanjkanje lahkega dostopa do informacij, pomanjkanje primernih uslug (javnih uslug, izobraževalnega programa itd.), pomanjkanje učnih pripomočkov za delovno silo ter pomanjkanje povezanosti z drugimi podjetji. Seveda je potrebno vzeti več različnih političnih iniciativ, če želimo rešiti probleme ruralnih družb, in dostop do visoko kvalitetnih telekomunikacijskih uslug je le eden od mnoštva odgovorov (Ibid).

Qvortrup (2001) si postavi še eno vprašanje, in sicer, ali bodo telekomunikacije avtomatično vodile k stimulaciji ruralne ekonomije, zaposlitvene situacije in družbeno-kulturnih pogojev v ruralnih skupnostih.

Po njegovem mnenju ne. Čeprav so telekomunikacije potreben predpogoj za ruralni razvoj, niso zadosten pogoj. V nekaterih primerih lahko telekomunikacije postanejo celo proti-produktivne v relaciji s predvidenimi cilji. Leta 1985 je Hamelink v svojem delu *Selling the Canoe without the Paddle* (v Qvortrup 2001) izpostavil, da je preveč optimistično verjeti, da bodo bile avtomatično ustvarjene nove in boljše družbene strukture, ali da bodo lokalne ekonomije relativno izoliranih ruralnih regij okrepile samo uvajanje novih informacijskih tehnologij. Zapomniti si moramo, da telekomunikacije sicer lahko pomagajo majhnim ruralnim podjetjem, da povečajo promet s tujino, vendar pa na drugi strani tudi omogočajo tujim podjetjem, da se prebijejo na lokalne ruralne trge.

Melody (v Qvortrup 2001) poudarja, da je nenatančno in kontraproduktivno razmišljati, da bosta ekonomski razvoj in družbena korist avtomatično dosežena, če bodo nove IKT vpeljane v manj razvite regije. Prav tako je površno zaključiti, da imajo telekomunikacijske in

informacijske tehnologije same po sebi nasprotno posledice, to je, da vodijo v ekonomsko in družbeno centralizacijo.

Pomemben nauk, ki ga je potrebno izluščiti iz teh primerov je, da morajo biti teleusluge organizirane in določene v takšni meri, da podpirajo ruralne skupnosti, namesto da bi dajale večjim zunanjim podjetjem konkurenčno prednost pred lokalnimi interesi.

Povzamemo lahko, da imajo IKT določen vpliv na gospodarski in družbeni razvoj. In če lahko pripomorejo k razvoju v urbanih območjih, bi se moralo po mojem mnenju podobno dogajati tudi v ruralnih regijah. Vse bolj se govori o spajanju urbanih in ruralnih območjih in potemtakem bi morali dati priložnost tudi ruralnim prebivalcem, da s pomočjo IKT skušajo oživeti svoje okolje.

Tudi v primeru Slovenije se vidi, da so IKT prispevale svoj delež k razvoju oziroma gospodarski rasti. Vendar bi se, kot je bilo omenjeno, morali osredotočiti tudi na slovensko podeželje in tamkajšnjim prebivalcem predstaviti nove tehnologije, s pomočjo katerih bi jim po vsej verjetnosti olajšali življenje.

6. TELECENTRI

Ena od strategij za premagovanje digitalnega razkoraka so telecentri, ki ponujajo javni dostop do računalnikov, interneta in ostalih komunikacijskih tehnologij, omogočajo izobraževanje in podpirajo določene poslovne dejavnosti (Rogers in Shukla 2001). Poudarek je torej na javnem, ki je nasproti privatnemu, dostopu do interneta.

Ideja o telecentru se je pojavila kot »odgovor na problem kompleksnega in vse bolj zgoščenega življenja v urbanih središčih, kamor dnevno pripotuje še velik del aktivnega prebivalstva iz drugih krajev in po drugi strani počasno propadanje in praznjenje podeželskih področij, ki so odmaknjena od urbanih središč« (Mlinar 2004: 13).

Po Mlinarju je osnovni cilj telecentra »preseganje oddaljenosti«, prav tako pa je lahko tudi »ena od pomembnejših rešitev znotraj gibanja za trajnostni razvoj, kajti povezovanje s svetom prispeva k temu, da ljudje ostanejo na podeželju in da se zmanjšajo vsakodnevna potovanja na delo« (Ibid).

Telecentre najdemo tudi pod imeni telekoče in centri tele-uslug, ki pa se pojavljajo v različnih oblikah: »tehnološki centri, javne službe in izobraževalni centri, telekomunikacijski centri, centri za delo na daljavo ter multifunkcionalni centri« (Gáspár in Wormald 2003: 40).

Lahko bi rekli, da je definicij telecentra vsaj toliko, kolikor je avtorjev, ki se s tem pojmom ukvarjajo. Colle in Roman menita, da so telecentri »skupni (*shared*) prostori, kjer lahko javnost dostopa do informacijskih in komunikacijskih tehnologij« (v Proenza 2001: 3). Za Jeraja (2004: 26) je telecenter »dopolnilna vsebina v naselju, ki omogoča večjo raznolikost prebivalcev in dejavnosti z namenom, da se ohranijo prvotne usmerjenosti posameznih naselij (kmetijstvo, industrija, obrt, ...)«. Po njegovem mnenju telecenter nima samo tehnološke vloge v naselju, temveč tudi (in predvsem) socialno in kulturno vlogo. Da telecentri niso samo tehnološki centri, menijo tudi Anderson in drugi (1999), saj naj bi bili telecentri po njihovem živi laboratoriji, ki pospešujejo lokalno delitev informacij in idej. Poleg tega so po njihovem telecentri tudi pripomoček za lokalne prebivalce in skupine, da organizirajo vaška srečanja, video konference in tehnološka izobraževanja, z usmeritvijo na njihove razvojne potrebe.

Gaston Zonge iz IDRC Acacia definicijo telecentra naveže na družbeni razvoj, saj pravi, da je telecenter »prostor, kjer je javni dostop do komunikacij in informacij za ekonomski, družbeni

in kulturni razvoj zagotovljen skozi IT« (v Benjamin in Dahms 1999: 55). Podobno definicijo uporabita Benjamin in Dahms (1999: 55), ki vidita telecenter kot organizacijo, na katero vpliva skupnost, ki ji služi, in katera zagotavlja telekomunikacijske in informacijske usluge za področje razvojnih ciljev in je ponavadi podprta (s strani internacionalnega donatorja, vlade ali katere druge organizacije zunaj skupnosti).

Definicijo telecentra lahko izpeljemo iz samega naziva večnamenskega telecentra (MCT – *Multipurpose community telecenter*):

- Večnamenski (*multipurpose*) pomeni, da je telecenter zmožen preskrbeti različne uporabniške skupine znotraj skupnosti, z nizom storitev, ki se navezujejo na različne domene (od izobraževalno/vzgojnih do podjetnih domen, od zdravstva do lokalnega vodstva), in da dela s ponujenimi različnimi tehnologijami.
- Skupnost (*community*) se nanaša na lokalno skupno lastništvo in skupni dostop preko telecentra

(Mahmood 2005: 205).

Splošno rečeno pa lahko telecenter definiramo kot »večnamenski center z osebjem, katerega cilj je ponuditi računalniške in telekomunikacijske pripomočke za lokalno skupnost v oddaljenih, ruralnih regijah in urbanih naseljih z nizkim dohodkom, tako da te pripomočke uporabljajo vsi ljudje v skupnosti« (Qvortrup 2001).

Kot je bilo omenjeno, ne obstaja enotna definicija telecentrov, ki bi zadovoljila vse. Po mnenju Gómeza in drugih (1999: 17) je skupna značilnost vseh telecentrov fizični prostor, ki omogoča javni dostop do IKT za izobraževalni, osebni, družbeni in ekonomski razvoj. Telecentri so oblikovani tako, da oskrbujejo kombinacijo IKT uslug. Te rangirajo od osnovne elektronske pošte do polne internetne / svetovno-spletne povezave, z dodatnimi uslugami, ki lahko vključujejo faks in skeniranje, do specializirane informacijske vzpostavitve ali uporabnosti, kot so tele-medicina ali učenje na daljavo (Ibid).

6.1 ZGODOVINSKI PREGLED TELECENTROV

Telecentri, ki uporabljajo IKT, so relativno sodoben fenomen.

»Ideja o telecentru se ponavadi navezuje na prvi primer vpeljave tako imenovane *Harjedalens Telestuga*, angleško *telecottage*, v vasi Vemdalen na Švedskem, daljnega leta 1985« (Vintar 2004: 113). Namen tega projekta je bila preprečitev izseljevanja, predvsem mlajših prebivalcev iz ruralnih področij severne Švedske v mesta na jugu (Ibid).

Idejni vodja prvega telecentra, Henning Alberchsten, je menil, da se fizična oddaljenost redko naseljenih regij od centrov izobraževanja in razvoja reši z vzpostavitvijo centra, kjer »bo brezplačno na voljo vsa informacijska tehnologija in možnost računalniškega izobraževanja za vsakršne namene, od poslovnih do izobraževalnih in zabavnih« (Ibid). Kmalu se je izkazalo, da ideja ni bila nova – prvi poskusi vpeljave telecentra so bili že v sedemdesetih letih 20. stoletja. Res pa je, da je iz *Harjedalens Telestuga* izšel »najpogosteje vpeljani švedski ali zahodnoevropski model večnamenskega telecentra, katerega namen je omogočiti odmaknjenim naseljem dostop do informacijske avtoceste in ustvariti nove priložnosti za rast in zaposlovanje s povezovanjem skupnosti v mrežo« (Vintar 2004: 118). Uporaba telecentrov se je hitro razširila in primerke lahko najdemo po vsem svetu. Izvedeni so v različnih oblikah s strani vlad, razvojnih inštitutov, neprofitnih organizacij in podjetnikov, in se spreminjajo glede na lokalne možnosti in pogoje (Mahmood 2005: 205).

Prvotno so se telecentri imenovali telekoča oziroma telehiša (*telecottage, telestuga, telehuz,...*), »kasneje pa si je zaradi centralne pozicije in centralnega pomena za skupnost taka institucija vse pogosteje nadela ime: *telecenter/telecentre*« (Vintar 2004: 118).

Prvi skandinavski telecentri so bili ustanovljeni kot »družbeni eksperiment« (Cronberg in drugi v Benjamin in Dahms 1999: 62). V večini so jih ljudje dojemali kot učna izkušnja, kjer so ljudje, predvsem kmečko prebivalstvo, lahko eksperimentirali z različnimi IKT. Posledično se je večina teh projektov po treh letih tudi zaključila oziroma zaprla. Ti t.i. eksperimentalni telecentri pa so podali dober nauk, in sicer, da je prvi pogoj za uspešen družbeni eksperiment to, da je tehnično orodje, ki je vključeno v proces, že prej testirano, saj gre tukaj vendarle za družbeni in ne tehnični eksperiment (Benjamin in Dahms 1999: 62).

Večinoma so bile lokacije prvih telecentrov šole ali drugi prostori, katere je imela skupnost na razpolago, »prav kmalu pa so se preselili na centralne lokacije in v prostore, ki so odražali njihov vse večji pomen in pomembnejši položaj« (Vintar 2004: 118).

Po oceni Billa Murraya (2004: 178) – oceno je podal na podlagi njegovih študij in študij Morena Falcha – je bilo v letu 2004 v Zahodnem svetu več kot 1000 telecentrov, ki so temeljili na skandinavskem modelu telecentra. V Evropi pa naj bi jih bilo več kot 500. Naraščajoči interes v Vzhodni in Južni Evropi bo najbrž te številke dramatično povečal. Večina projektov telecentra v arabskih in afriških državah je v njihovih zgodnjih fazah (v obliki telefonskih kioskov in birojev).

6.2 NAČRTOVANJE TELECENTROV

Raziskave telecentrov po vsem svetu kažejo, da »ni enotnega modela in da vsako okolje zahteva sebi prilagojen telecenter, kar pomeni, da mora biti koncept telecentra, ki ga hočemo vzpostaviti, sestavljen iz modulov (vsebinskih sklopov), ki izhajajo iz potreb skupnosti« (Jeraj 2004: 24).

Moduli, po mnenju Jeraja (Ibid), zagotavljajo fleksibilnost pri razvijanju telecentra. Delimo jih na:

- Temeljne module, katere tvorijo motivacijski in informacijsko-komunikacijski moduli. Ti so nujno potrebni za vzpostavitev in delovanje telecentra.
- Izbirne ali specifične module, ki se oblikujejo glede na potrebe skupnosti. Najbolj običajni izbirni moduli so: poslovni, socialni, upravni, kulturni in izobraževalni. Obvezna ponudba izobraževalnega modula je računalniško opismenjevanje, saj je to ena od nujnih izobraževalnih aktivnosti, ki jih mora ponuditi telecenter.

»Kombinacija modulov mora biti socialno, globalno in sonaravno usmerjena. En modul znotraj kombinacije modulov prevzame vlogo tako imenovane centralne aktivnosti telecentra, ki je odvisna od značaja samega telecentra in je lahko usmerjena socialno ali poslovno« (Ibid). Pri načrtovanju novega telecentra je treba upoštevati, da le-ta lahko temelji na popolnoma enakem modelu kot prejšnji telecenter, vendar pa »bodo zunanji parametri drugačni in novi tehnološki razvoji bodo vplivali na projekt – tako posredno kot neposredno« (Murray 2004:

179). Se pravi, da je treba telecentre prilagoditi novim pogojem in okolju, kjer se bo telecenter razvil.

Telecenter, ki igra ključno vlogo v začetni fazi vzpostavljanja okolja telecentra je eksperimentalno-efemerni (začasni) telecenter (EETC), ki »pomaga ugotavljati, kaj so potrebe, interesi skupnosti in jih poskuša povezati v smiselne odnose, tako ekonomske, družbene, kulturne« (Jeraj 2004: 27). »Poročila o izkušnjah s podobnimi projekti govorijo, da je tehnološka vzpostavitev telecentra lažji del, resnična težava je postaviti vsebine« (Jeraj 2004: 24).

Pri načrtovanju telecentra je potrebno upoštevati naslednje dejavnike:

1. Financiranje telecentra

»Izkušnje na področju financiranja kažejo, da mora biti finančni plan telecentra pripravljen natančno in po možnosti neodvisno od političnih menjav« (Vintar 2004: 115). Večina telecentrov dobiva finančno podporo, posredno ali neposredno, s strani javnih avtoritet, nacionalnih ali lokalnih, ki podpirajo del njihovih stroškov (Qvortrup 2001). Primer neposredne finančne podpore so izobraževalni tečajji, katere telecentri »prodajajo« lokalnim izobraževalnim avtoritetam. Proenza (2006: 11) podaja podatke, da 50% vseh zbranih dohodkov izvira iz dostopa do interneta in računalnika, preostalih 50% pa je doseženih s široko zbirko uslug, za katere telecentri dobijo direktno plačilo

Telecentri, ki so bili deležni skromnejšega financiranja in so pri vzpostavitvi začetnega kapitala vložili lastne vire, so v večini primerov lažje preživeli kot tisti, ki so bili popolnoma financirani s strani zunanjega donatorja. Za razvite države, kot so ZDA, Kanada, Japonska, Finska in Avstralija, je značilno, da so usluge telecentrov dostopne brezplačno v knjižnicah, čeprav ponavadi z omejitvami glede časa, dodeljenega posameznemu uporabniku. Manj razvite države pa bodo z željo po visoko subvencioniranem dostopu k razvoju telecentrov naleteli na nevzdržno izčrpavanje virov (Proenza 2006: 3).

2. Lokacija in infrastruktura telecentra

Trček (2004: 122) pravi:

Pri izvedbi informatizacije je potrebno načrtovati izgradnjo infrastrukture na podeželju, kjer praviloma informatizacija ne postaja del »info-urbanega življenjskega stila«, saj so drugi problemi

razvoja kvalitete življenja na podeželju dosti bolj pereči, da bi se lokalne skupnosti načrtno posvečale njihovem vključevanju v informacijsko globalno družbo.

Telecentre se ponavadi ustanavlja na takšnih lokacijah, kjer si individualen dostop do interneta ni mogoče privoščiti ali pa ni na voljo (Rogers in Shukla 2001).

Po mnenju Andersona in drugih (1999) bi bilo potrebno pri izbiri lokacije za telecenter vzeti v premislek:

- stopnjo potencialne potrebe uporabnikov po komunikacijskih in informacijskih uslugah
- lokacijo, ki je potencialnim uporabnikom lahko dostopna (to je blizu javnega prevoza ali sprehajalno dostopna)
- razpoložljivost obstoječe strukture (kot na primer šolska zgradba, knjižnica, ...) ali pa novo strukturo, ki bi jo lahko uporabili kot telecenter
- dostopnost do elektrike
- povezava do telefonskih linij in interneta (kabelska ali satelitska povezava).

Proenza (2001: 12) v svojem delu predlaga tri vrste institucij, prisotnih v mnogih ruralnih območjih, kot najbolj obetajoče za sodelovanje z iniciativami telecentra. To so:

- Šole: šolski računalniški laboratoriji so idealna lokacija za telecenter. Nastajajo v mnogih državah (npr. Kanada, Čile, Kolumbija, Jamajka, ZDA, Južna Afrika, Zimbabve) kot odgovor na zahtevo skupnosti ali kot rezultat posameznikove iniciative. Največji izziv je pregovoriti upravnike in učitelje o vrednosti/koristi telecentra, poskrbeti za institucionalno ureditev, da bodo šolski pripomočki dostopni, in center oskrbeti z osebjem ter zaščititi opremo.
- Pošte: njihova uporaba za omogočitev internetne povezave je bila podprta v mnogih državah. Z namenom, da bi finančno uspeli, in omogočili v skupnost orientirane javne usluge in izobraževanja, bodo morali omogočiti večjo raznolikost uslug, morda s sodelovanjem z ostalimi lokalnimi organizacijami.
- Knjižnice: so bile kar uspešne kot telecentri v številnih državah.

Trček (2004: 126) pa temu delno nasprotuje, saj pravi, da »knjižnice, šole in prostori javne uprave, običajno niso lokacije, ki bi jih redno obiskovala večina prebivalstva«. Vendar pa so po njegovem mnenju v manjših podeželskih skupnostih »to še vedno dosti bolj pogoste lokacije za druženje večjega dela skupnosti« (Ibid) kot pa v urbanih naseljih. Nadaljuje, da bi bilo potrebno pri izbiri lokacije za telecenter upoštevati tudi to, da se vaško druženje »pogosto

dogaja neformalno v vaški gostilni ali pa tudi bolj formalizirano skozi različne oblike društev« (Ibid).

3. Lokalni ljudje

Kadar je govora o informatizaciji ruralnih oziroma perifernih območjih, »se prepogosto pozablja na same prebivalce perifernih območij in njihove probleme ter želje« (Trček 2004: 122). Kajti telecenter je »konstitutivni element skupnosti v informacijski dobi in se brez socialne iniciative ne more vzpostaviti niti obdržati« (Jeraj 2004: 24). Kot pravi Trček (2004: 122): »ravno nezadostno vključevanje predvidenih uporabnikov v sam proces načrtovanja je tisti manjkajoči člen, zaradi katerega politike informatizacije v praksi niso dosegle zelenih izhodiščnih ciljev«.

Poleg ocene lokalnih potreb in veščin je potrebno pridobiti tudi informacije o kulturnih in družbenih normah skupnosti ter informacije o obstoječih komunikacijskih procesih in kanalih. Dobro razumevanje lokalno komunikacijskih vzorcev in procesov je nujno za razvoj telecentra, da se zagotovi primerna uporaba tehnologij in zadovoljstvo lokalni situaciji ter za harmonizacijo in integracijo z obstoječimi komunikacijskimi kanali in procesi (Anderson in drugi 1999).

Skozi dialog in posvetovanje lahko komunikacija:

- olajša analiziranje problema participacije in planiranja razvoja
- zagotavlja, da informacije potujejo preko ljudi, ki se jih to tiče
- promovira lokalna informacijska omrežja
- povezuje ruralno znanje in informacijske sisteme ter pomaga povezovati domače in znanstveno znanje
- omogoči lokalnim ljudem, da prevzamejo kontrolo nad njihovimi razvojnimi procesi

(FAO v Anderson in drugi 1999).

Tako Trček kot Vintarjeva pravita, da je pri načrtovanju telecentra pomembna tudi vpletenost lokalnih vodij in vodilnih organizacij (Vintar 2004: 116) oziroma lokalne oblasti (Trček 2004: 121). Kajti »v uspešno delujočih lokalnih informacijskih sistemih lokalna oblast običajno igra vlogo koordinatorja in zagotavlja možnosti sobivanja ne le profitnim, ampak tudi neprofitno naravnim akterjem v lokalnem kibernetičnem prostoru« (Ibid).

4. Izobraževanje lokalne skupnosti

Za večino ljudi v ruralnih območjih so IKT nove in eden večjih rizikov v razvoju telecentra je, da bo tehnologija ostala tuja lokalni skupnosti in da bodo čutili le malo vključenosti ali lastništva nad telecentrom (Anderson in drugi 1999). Zatorej je pri uspešnem »rokovanju« s telecentrom potrebna domačnost z računalniki.

Največ uspeha pri tem imajo zagotovo države z mlado populacijo, saj uporaba telecentrov za predstavitev tehnologije mladim odraslim in otrokom za izobraževalne in delavne namene daje socialen in ekonomski občutek, kajti oni imajo daljše obzorje, s katerim lahko oblikujejo produktivno uporabo teh veščin (Proenza 2001: 3). Podobno razmišlja tudi Trček, ki pa še dodaja, da je pri načrtovanju teh informacijskih prostorov potrebno zagotoviti »predvsem zadostno število svetovalcev, ki bodo znali konkretnim ciljnim skupinam na razumljiv način svetovati tako pri prvih stikih z informacijsko tehnologijo kot tudi pri reševanju konkretnih problemov« (Trček 2004: 126).

6.3 STORITVE TELECENTRA

Po Vintarjevi je temeljna funkcija telecentra »razvoj lokalne skupnosti, vselej s pomočjo IKT in upoštevanje potrebe skupnosti« (Vintar 2004: 117). Usluge, ki jih telecentri ponujajo v veliki meri variirajo tako znotraj držav kot med državami, predvsem pa, kot pravi Mlinar (2004: 15) »združujejo posameznika in družbo na vseh ravneh«. Najbolj značilne usluge, ki jih večina telecentrov nudi so:

- Informacijske usluge: dostop do regionalnih, državnih in meddržavnih baz podatkov (datoteke regionalnih knjižnic, informacije lokalnih avtoritet, itd) (Qvortrup 2001).
- Telekomunikacijske usluge: univerzalni dostop do telefonije in ostalih telekomunikacijskih pripomočkov, kot so telefaks, elektronska pošta itd.
- Izobraževalne usluge: to je izobraževanje v veščinah informacijske dobe, kar pomeni, da telecentri oskrbujejo ljudi z veščinami informacijske pismenosti (kot je uporaba računalnika, kreiranje internetnih strani) (Benjamin in Dahms 1999: 64). Sem lahko uvrstimo tudi IT-svetovanje, katerega lokalnim podjetjem in organizacijam nudi manager telecentra.
- Delo na daljavo: nekateri telecentri ponujajo delovne postaje za delo na daljavo (Qvortrup 2001).

- Ostale razvojne usluge, ki zadovoljujejo osnovne potrebe, kot so npr. usluge v zdravstveni oskrbi, podpori majhnim podjetjem, razširjanju agrikulture, povezava do vlade in projektov občin (Benjamin in Dahms 1999: 63).
- Pripomočki, ki nadomeščajo vaške dvorane: sobe in pripomočki za srečanja, občinske in okrožne informacije itd.

Ni važen samo nabor uslug, ki jih določen telecenter neki skupnosti nudi, temveč tudi, da so te usluge »relevantne za lokalno skupnost« (Ibid), kjer se center nahaja.

Po Qvortrupu (2001) telecentri ponavadi obsegajo:

- pisarno, ki je javno področje z dostopom to računalnikov in storitev telekomunikacij
- razred, ki nudi tako računalniški tečaj kot splošno izobraževanje in izobraževanje, ki ga podpirajo računalniki in telekomunikacije
- sejno sobo
- delovne pripomočke za uporabnike (učitelje, teledelavce, lokalne kmete, poslovneže, itd.)
- majhno kuhinjo s kavnim aparatom.

Telecenter vodi strokovno usposobljen delavec oziroma manager, ki obvlada poleg računalniških spretnosti tudi komunikacijske veščine in ki dovolj dobro pozna lokalne razmere, da lahko s svojimi dejavnostmi vzpodbuja, povezuje in zgoščuje stike med ljudmi. Njegova naloga je tudi pomagati ljudem pri uporabi informacijskih in komunikacijskih tehnologij in pri iskanju informacij.

(Jeraj 2004:26)

Ljudi, ki so ustvarili telecentre in jih zdaj upravljajo, lahko razdelimo v tri kategorije:

- centralna ali lokalna vlada
- podjetja in privatne družbe, npr. telekomunikacijske družbe
- ne-vladne organizacije

(Gáspár in Wormald 2003: 40).

6.4 MUELLERJEV MODEL ŠTIRIH ELEMENTOV TEHNOLOGIJE

Jens Mueller leta 1980 identificira štiri različne elemente tehnologije (v Benjamin in Dahms 1999: 57):

- Tehnika: vključuje orodja, stroje, surove materiale, potrebe energije in človeško delovno silo, potrebno za izdelavo
- Znanje: se nanaša na izkušnjo, priznano znanje, veščine in potrebno uporabno znanost
- Organizacija: ta komponenta opisuje, kako sta tehnika in znanje urejena, da sta produktivna. Z drugo besedo bi to lahko označili kot »management«
- Izdelek: rezultat proizvodnega procesa

Tehnologijo razumemo samo če upoštevamo vse štiri elemente.

Muellerjev model lahko prenesemo na same telecentre:

- **Tehnika:** Ko govorimo o tehniki v kontekstu telecentra, lahko rečemo, da je »tehnika v celoti uvožena«, saj celotna oprema – od računalnikov, kopirnih strojev, modemov do telefonskih aparatov – ponavadi ni lokalno izdelana. Res pa je, da so lokalno zgrajene stavbe oziroma prostori, kjer se telecenter nahaja, in seveda je osebje iz lokalnega območja – čeprav je izkusilo izobraževanje, ki pa ponavadi tudi prihaja »od zunaj«.
- **Znanje:** Kot je bilo omenjeno že v prejšnjem odstavku, je tudi znanje na nek način »uvoženo«, kajti znanje za upravljanje telecentrov se ponavadi pridobi na izobraževalnih tečajih. Na drugi strani pa telecentri tudi »izvažajo« znanje. Benjamin in Dahms vidita telecenter kot proizvajalce informacijskega sistema za dostopanje k zunanjemu znanju skozi internet in ostale sisteme – kot »okno v svet«. Prav tako trdita, da sta lahko formalno in neformalno znanje, ki obstajata v skupnosti, ali podprta ali uničena/spodkopana s strani telecentrov.
- **Organizacija:** Večina telecentrov pripelje svojo organizacijsko strukturo kot »del paketa«, kot privilegij in se kot taka skuša prilagoditi lokalnemu okolju.
- **Izdelek:** Sam produkt telecentra je odprt številnim interpretacijam. Uspešnost telecentra se po Benjaminu in Dahmsu meri v naslednjih produktih:
 - število opravljenih telefonskih klicev
 - količina ljudi, ki bi imeli dostop do novih tehnologij
 - bogatenje lastnika telecentrov

- izobraževanje lokalnih ljudi
- zapuščanje področji s strani lokalnih prebivalcev zaradi služb v urbanih predelih
- dostopanje do novih informacij

(glej Benjamin in Dahms 1999: 57–58).

Na kratko, telecentri ponujajo dostop do IKT, lahko zmanjšujejo digitalni razkorak, pripomorejo k družbenemu razvoju, imajo pomembno vlogo pri srečevanju lokalnih prebivalcev in s tem pretoku lokalnih (in nelokalnih) informacij. Postavitev samega telecentra je treba načrtovati glede na potrebe lokalnih ljudi, upoštevajoč lokacijo in finančno podporo oziroma finančno zmožnost.

Sama menim, da bi morali vsi telecentri nuditi vsaj tiste usluge in storitve, po katerih sprašuje lokalno prebivalstvo. Podobno bi moralo biti z namembnostjo prostorske porazdelitve telecentra. Usluge in storitve pa bi morale določati tudi, katere osebe bi morale biti, poleg managerja, prisotne in zaposlene v telecentru.

Zanimiva se mi zdi prilagoditev Muellerjevega modela na telecentre. Če si sposodim Muellerjeve besede – IKT lahko razumemo le, če upoštevamo vse štiri elemente (telecentra). To si lahko razlagamo, da bodo ruralni prebivalci lahko najboljše spoznali in razumeli IKT prav skozi te centre.

7. TELEKOČE NA MADŽARSKEM

Na Madžarskem so telekoče prvotno nastale iz lokalno civilne iniciative (Gáspár in Wormald 2003:38). Idejni oče madžarske telehiše je Mátyás Gáspár, ki se je skupaj še z nekaterimi aktivnimi člani lokalne skupnosti odločil, da bi morala obstajati t.i. »*everyman's office*«, ki bi bila zmožna ustvarjati tehnično podporo za nadaljnje občinske plane in napredek naselja, in bi bila zmožna vsakemu dopustiti, da bi dobil dostop do pridobitve nove informacijske družbe (Gáspár 2001). Župan in lokalna vlada sta jim v ta namen dodelila staro hišo, katere lastnik je bila lokalna vlada in katera je čakala na obnovitev (Ibid).

Leta 1992 je bil na Madžarskem že znan švedski model telehiše in knjižničarji so že odkrili telehiše, ki so temeljile na danskem modelu knjižnic (Ibid). Zaradi pomanjkanja finančnega vira in občinskega delovanja, nobena telehiša ni mogla biti ustanovljena v knjižnicah. Podpore pa so dobili od zunanjih sponzorjev - Ministrstvo za družbene razmere je doniralo pohištvo in »*second-hand*« računalnike (Ibid), ključno vlogo pa so odigrali tudi lokalni prostovoljci.

Prva madžarska telekoča je bila tako ustanovljena leta 1994 v knjižnici v vasi Nagymágocs in je bila organizirana kot ena od uslug, ki jih je nudila knjižnica. Zatorej se jo je prijelo ime »*telecorner*« in je delovala približno 3 mesece. Kasneje istega leta je bila zgrajena telehiša v vasi Csakbereny, ki deluje še danes (ITU 2001a). Leta 2003 pa je že več kot 500 telekoč (in telebarak) služilo eni petini naselij v državi (Gáspár in Wormald 2003: 35).

Na Madžarskem so telekoče sprejeli kot obliko »občinskega dostopa do zmožnosti infokomunikacijske tehnologije« (Gáspár 2001). Dandanes se tematika telehiš uporablja v programih določenih političnih strank, kot tudi v nacionalnem planu za napredek države in v številnih posebnih državno-obsežnih strategijah (javne uprave, agrikulturne, socialne in zaposlitvene vzgoje) (Ibid).

Lotili so se tudi popularizacije telehiš, kot Gáspár (Ibid) označuje tiskanje knjig o telehišah, postavitve spletne strani, izdelovanje avtomobilskih kart, kjer so bile označene lokacije telekoč, in podobno.

7.1 GIBANJE TELEKOČE

Madžarsko gibanje telekoč se je začelo na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja (Gáspár in Wormald 2003: 35). Bolj natančno, leta 1994, ko se je odprla prva telehiša, je Matyas Gáspár začel organizirati civilno organizacijo, *Hungarian Telehouse Association*, z namenom, da bi našel partnerje za ustanovitev vsenarodnega omrežja (Gáspár 2001). V to organizacijo, ki je bila registrirana januarja 1995, se je vključilo petnajst posameznikov - knjižničarji, informacijski strokovnjaki, ljudski kultivatorji (*folk cultivators*), ruralni sociologi, ekonomisti, odvetniki in strokovnjak v javni upravi »*Methuselah age*« (Ibid).

Gibanje je zraslo iz entuziazma več kot tridesetih ljudi; leta 2003 pa je v gibanju delovalo več kot tisoč ljudi, katerih »specializirano znanje, pripravljenost pomagati in njihov naraščajoči ugled v lokalnih skupnostih, zahteva izobraževanje in nenehno zbiranje in širjenje izkušenj in preizkušene in testirane rešitve splošnih problemov« (Gáspár in Wormald 2003: 48).

Gibanje pripada skupini, ki jo upravljajo multifunkcionalne civilne organizacije (Gáspár in Wormald 2003: 40). Gáspár trdi, da gibanje nima nobenega političnega ozadja in čeprav je zaradi političnih sprememb na Madžarskem veliko strokovnjakov pod vplivom političnih strank, »gibanje telekoča še vedno ostaja politično nevtralnno« (Gáspár 2001). Skupni dostop je prioriteta obeh političnih strani z namenom okrepitve informacijske družbe (Ibid).

Toliko bolj kot se gibanje oddaljuje od politične sfere, toliko bolj ga zanima kultura. »Naše raziskave organizacijske kulture so okrepile idejo, da navdušenci in zaposleni telekoče predstavljajo in širijo primer edinstvene kulture telekoče v lokalnih skupnostih« (Gáspár in Wormald 2003: 40).

Madžarsko gibanje telekoča je v večini dobilo finančno podporo od vlade le v obliki subvencij, ki naraščajo iz leta v leto (Gáspár in Wormald 2003: 52). Nerešen problem pa ostaja pomanjkanje nepretrgane podpore, kar pa na srečo ne dela projekta ekonomsko nezmožnega za delovanje.

Novica o gibanju se je hitro razširila preko državnih meja. Tako gibanje sedaj sodeluje s številnimi globalnimi organizacijami, kot so ITU, UNESCO, USAID in UNDP. Kot pravi Gáspár (v Gáspár in Wormald 2003: 53), so pomembno vlogo odigrali tudi v veliko uspešnih

združitvenih programih s Španijo, Veliko Britanijo, Južno Afriko, Litvo, Estonijo, Poljsko in Rusijo.

Za samo gibanje je, po mnenju Gáspára (2001), pomembno, da le-to ostane transparentno in odprto za vse, medtem ko ohranja svoj dobri ugled. Strogost, nepristranskost in jasna dokumentacija odločitev, ki so bile narejene za določene aplikacije, je vzor za ostale organizacije. To zagotavlja varnost za domače in tuje donatorje, ki redno vlagajo denar v projekte telehiš.

7.2 FUNKCIJE MADŽARSKIH TELEKOČ

Telekoče lahko ponudijo raznolikost tehnoloških, organizacijskih in osebnih uslug. S pomočjo teh multifunkcionalnih napotkov so socialna pomoč, delo v upravi, poštna usluga, knjižnice in številne druge fasete, ki bi lahko vodile do napetosti, ukročene pod vsebino ene same organizacije (Gáspár 2001). Madžarske telehiše služijo tako posameznikom kot celotni lokalni populaciji in organizaciji in zato, po mnenju Gáspára (Ibid), ne morejo biti zaprte družbe.

Treba pa se je zavedati, da »telekoča ni edina civilna organizacija v dani skupnosti. Kot rezultat pogojev, položenih v »minimume telekoče«, deluje kot t.i. »civilna hiša« in ena od njenih osnovnih nalog je podpirati ostale lokalne nevladne organizacije pri svojem delovanju« (Gáspár in Wormald 2003: 44).

Nabor funkcij telehiš obsega več javnih uslug, kot so »IT usluge za šole v majhnih skupnostih, pomoč v javni upravi, javna preskrba z informacijami, svetovanje z aplikacijo za investiranje« (Gáspár in Wormald 2003: 45). Poleg tega pa bi morale telekoče »varovati nemoten tok informacij, jamčiti za javnost, skrbeti za forum, kjer bi bile lahko objavljeni občinski komentarji, poseči po informacijah in jih zapisati v javni spomin in potem delovati kot »avanturistični centri« kot povod za ohranjanje in rast lokalne kulture« (Gáspár 2001).

Gáspár poudarja, da morajo imeti telekoče tudi vlogo v kulturni sinhronizaciji, kar pomeni, da mora »s svojim značilnim pojavom, simboli, »junaki«, normami obnašanja in vrednotami ustrezati lokalni kulturi, prav tako pa morajo predstaviti elemente informacijske družbe, ki namigujejo na pomoč lokalni populaciji v taki meri, da ne zatirajo, temveč krepijo in jačajo kulturni vidik naselitvene skupnosti« (Ibid).

Gáspár (2001) v svojem delu *Telehouses in Hungary* zahteva, da vsaka (madžarska) telehiša zagotovi naslednje usluge:

- preskrbo pozornosti lokalnim civilnim organizacijam in, če je potrebno, preskrbo predpostavk za njih;
- pomoč prebivalcem pri izvedbi uradnih vsebin;
- dostop do interneta in zagotavljanje pomoči tistim, ki potrebujejo take usluge;
- dostop občanov do uslug elektronske pošte - vsi občani bi morali dobiti elektronske naslove
- širjenje informacij javnega interesa;
- sistematično zbiranje državnih, regionalnih in lokalnih informacij javnega interesa in njihov prenos v elektronsko in tradicionalno obliko;
- lokalni center za oglaševanje in informiranje;
- preskrba službenih komoditet: faksiranje, fotokopiranje, tiskanje;
- uporaba multimedijev;
- procesiranje računalniškega dela, službe na daljavo so vključene;
- obsežno kritje računalniških iger.

Telekoče na Madžarskem so po raziskavah pred letom 2001 nudile 54 različnih uslug. »Usluge rangirajo od *on-line* loterije (ki jo oskrbuje ena telehiša), do »*second-hand*« knjigarne (v 21%), čaja/kave (62%), dostopa do interneta (96%), računalniških iger (99%)« (Ibid).

7.3 FINANCIRANJE TELEKOČ

Med lokalnimi podjetji in posameznimi telekočami obstajajo sponzorski dogovori. »Telekoče so ustvarile pogodbene odnose s podjetji, kot tudi z lokalnimi vladnimi uradi, da bi omogočili usluge, kot so internetne strani, računalniško izobraževanje, upravljanje omrežij ali tehnična podpora« (Gáspár in Wormald 2003: 43). Največjo podporo je telekočam nudil madžarski Microsoft, ki je oskrbel vsako hišo z brezplačno programsko opremo (Gáspár 2001).

»Do sedaj se je povečalo 8 milijonov dolarjev fonda za upravljanje telehiše, od katerega 20% izvira iz tujih sponzorjev, 31% iz državne vlade, 10% iz regionalne, 21% iz lokalne vlade in 18% iz podjetniških sfer« (Ibid). Na začetku, je bilo razmerje tuje pomoči višje, saj so ljudje

tam bolj pripravljeni sprejeti tiste, ki »prihajajo od daleč«. »Zato se je prvih trideset telekoč ustanovilo s finančno pomočjo iz Amerike in ne iz domačih virov« (Gáspár in Wormald 2003:39).

7.4 DRŽAVA IN TELEKOČE

Podpora v lokalnih območjih je odvisna predvsem od županov, kajti vladna koordinacija in udeležba še vedno nista dokončno dozoreli. Posledično je tudi finančna podpora lokalna.

V letu 2002 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za informatiko in komunikacijo, ki ima glavno vlogo pri gradnji celotnega skupno-dostopnega omrežja. To omrežje se ne bo razvijalo samo skozi telekoče, temveč tudi skozi sodobne institucije, npr. šole, knjižnice, kulturne hiše, pošte in ostale (Gáspár in Wormald 2003: 44).

7.5 ZDRUŽENJE TELEKOČ IN MEDNARODNO SODELOVANJE

Združenje Telekoča (*Telecottage Association*) predstavlja interese telekoč danim strankam, kot so npr. centralna vlada ali tuja telesa, ustanavlja odnose s poslovnimi partnerji in organizira sodelujoče projekte z njimi, kot tudi skupno sodelovanje z njimi, da bi organizirali omrežne dejavnosti. Med drugim skuša združenje vplivati tudi na poslance za finančno podporo, izpeljuje razvojne programe in nadzira njihovo implementacijo. Ta regionalna združenja pomagajo razvoju in delovanju telekoč s svojim izobraževanjem, mentorjem in nadzornim aparatom (Gáspár in Wormald 2003: 42).

Poleg tega je Združenje vključeno tudi v EUTA. EUTA je nevladna organizacija sedmih evropskih držav (Madžarske, Estonije, Rusije, BiH, Slovaške, Bolgarije, Srbije in Črne Gore).

Njene naloge so (EUTA 2005):

- organiziranje izobraževanj o uslugah, vzdrževanju, obstojnosti in upravljanju telekoč;
- zbiranje in širjenje dobrih rešitev;
- ustvarjanje izobraževalnega materiala o skupnem dostopu;
- posvetovalna dela za organiziranje združenj, ki temeljijo na skupnem dostopu.

Združenje EUTA vodi Matyas Gáspár, katerega »vizija« je virtualna država telekoč, ki bo spremenila posebne predstave o globalni vasi v dosegljivo prakso (Gáspár in Wormald 2003: 54).

Na splošno je mednarodno sodelovanje telekoč na Madžarskem usmerjeno bolj v sosedske države, saj se je v skoraj vsaki od bivših socialističnih držav pojavil val telehiš, kot posledica domačega vpliva ali zaradi madžarske podpore (Gáspár 2001). Vzpostavili pa so tudi tesne profesionalne odnose s telehišami v Španiji, Veliki Britaniji in celo Južni Afriki.

7.6 PROBLEMI MADŽARSKIH TELEKOČ

Kot prvi problem lahko izpostavimo kulturni konflikt z voditelji (in sodelavci) tradicionalnih institucij. Kot pravi Gáspár (2001), je civilna, demokratična, avtonomna in občasno poklicno usmerjena kultura telehiše, oskrbljena z množico modernih tehnologij soočena z zmedeno skupino birokratov, ki se hranijo z »državnim nektarjem«, lokalnimi oblastniki (župani, lokalni zastopniki) in vsemi njihovimi »subjekti« (npr. učiteljstvo, knjižničarji, ljudski kultivatorji), ki so bili prisiljeni v neugodno situacijo suženjstva, čeprav ni bila njihova napaka.

Telekoče so v zaostanku z uporabo elektronske trgovine, učenja in zaposlitve na daljavo. Po mnenju Gáspára (Ibid) so razlog za to hitro naraščajoče zahteve, ki jih je ustvaril hitri razvoj omrežij in kot take jih telehiše težko dohajajo (in uresničujejo).

Problem pa niso le zahteve lokalne skupnosti, temveč tudi interesi samih telekoč. Kot pravi Gáspár (Ibid): »Večje kot so naše kapitalno naraščajoče dejavnosti, bolj težavno je doseči dogovor nacionalnih in regionalnih interesov telehiš, ki se nanašajo na take odločitve kot je vsota kapitala, usmerjena v razvoj omrežja telehiše ali v ojačanje že obstoječih«.

Pereča težava je tudi obstojnost (*sustainability*) telehiš. Ključne determinante obstojnosti so strukturalni pogoji, kot je npr. telekomunikacijska infrastruktura. V mnogih urbanih območjih obstojnost komercialnih telehiš ni vprašljiva. Večji problem se pojavi v redko naseljenih ruralnih območjih, kjer lahko manjka infrastruktura in so lokalne zahteve razpršene in imajo omejeno nakupno moč (Proenza 2006: 8).

Na Madžarskem se soočajo tudi s problemom, kako obdržati izobražene sodelavce. »Če je gibanje telehiša nezmožno oskrbeti sodelavce s potrebnim dohodkom, varnostjo in zaščito, potem atraktivni duh telehiš ne bo preživel, kar pomeni, da sodelavci ne bodo bili zmožni zanašati se na njegova načela« (Gáspár 2001).

7.7 VIZIJA

Gáspár in Wormald (2003: 36) se zavedata, da v prihodnosti ljudje morda ne bodo hodili v telekoče, da bi pošiljali elektronsko pošto ali uporabljali internet, vendar pa bodo izobraževanje, nadzorovalne usluge strokovnjakov, skupne aktivnosti, ki temeljijo na računalnikih, in gostovanje ostalih nalog, še vedno ostale v fizičnih okoljih telehiše.

Nacionalna strategija telehiš, t.i. *Passageway*, je v letu 2000 izdala vidike možnega poteka dogodkov (Gáspár 2001):

1. Gibanje telehiša bo postalo skupna vest informacijske družbe.
2. Telehiše bodo postale motorji lokalnemu družbenemu in ekonomskemu razvoju.
3. Vsak habitat bi moral imeti obča in javna sredstva za dostop do možnosti omrežja.
4. Omrežje telehiš bi se moralo priključiti sistemu informacijskih tele-uslug.
5. Vsaka naselitev in majhna skupnost bi morala biti notranje bogata in se pojavljati na internetu.
6. Telehiše kot oblike javnega slovesa so sredstva javnosti in bi morale prispevati k obnovitvi skupnosti.
7. Telehiše bodo postale vzgajališča in »workshopi« za informatike, programerje in nove spletne poklice.
8. Telehiše se bodo lotile javnih dolžnosti in obsežnega širjenja informacijskega in intelektualnega dela (na daljavo).
9. Telehiše bi morale narediti informacije javnega značaja dostopne vsakomur.
10. Uprava in druge javne službe bi morale biti dostopne preko omrežja telehiš.

Da bi dosegli pričakovanja je *Passageway* izdala tudi pet strateških tokov:

1. Okrepitev rezultatov telehiš;
2. Dokončati omrežje telehiš in ga narediti samo-obnavljajočega;
3. Stalno obnavljati serijo uslug, ki jo ponujajo telehiše;
4. Podpirati infokomunikacijske tehnologije majhnih skupnosti;
5. Narediti Madžarsko za center regionalnega gibanja telehiša

(Ibid).

7.8 SKLEP O USPEŠNOSTI MADŽARSKIH TELEKOČ

Pri uspehu madžarskih telekoč je kot prvo treba izpostaviti »*bottom-up*« pristop, saj se telekoče organizirajo z lokalno pomočjo, pri čemer igra pomembno vlogo predvsem lokalna iniciativa. Kot drugo je finančno tveganje madžarskih telekoč minimalno, saj večina telekoč v začetku sprejme zunanjo pomoč (v glavnem državno, zadnje čase tudi poslovno) preko natečajev. Prav tako se preko telekoč utrjuje samoorganiziranost lokalne skupnosti, njena sposobnost za samovzdrževanje in kapital lokalnega prebivalstva. Vzrok za to je, da ustanavljanje in usoda telekoč bazirata na kontroli lokalne družbe oz. skupnosti. Zaradi tega večina razpisov prepušča sredstva in vzdrževanje telekoč v pristojnost lokalnim civilnim organizacijam (glej Gáspár 2002: 24).

Vitalnost madžarskega primera temelji na močni podpori države, čeprav bodo v madžarskem združenju telekoč poudarjali, da ta pomoč ni dovoljena. Madžarska vlada je opazila mnogotero funkcijo telekoč in odobrila leta 1997 več kot milijon dolarjev donacij z Narodnim odborom za tehnološki razvoj, Ministrstvom za socialne zadeve, Ministrstvom za okolje in regionalni razvoj, ter Ministrstvom za promet, komunikacijo in vodo. V naslednjih letih so donacije zagotovili tudi Ministrstvo za kmetijski in ruralni razvoj, Ministrstvo za gospodarstvo, Ministrstvo za nacionalno kulturno dediščino in danes praktično ne obstaja sektor državnih in javnih služb, ki ni na kakršenkoli način povezan s programi, ki vodijo v telekoče.

Prizadevajo si, da bi država stalno pokrivala 50% tekočih stroškov, državni interes pa je bolj usmerjen v pokrivanje začetnih stroškov nabave opreme in projektno financiranje tekočih stroškov z javnimi natečaji.

Stabilnost mreže telekoč daje brezplačno koriščenje prostorov, moralna in finančna podpora lokalne samouprave, in veliko število javnih natečajev daje priliko podjetniškim organizacijam za financiranje režijskih stroškov in plač. Donacije z državnimi in mednarodnimi natečaji, poleg častnih izjem telekoč, ki so obrnjene proti tržišču, predstavljajo danes več kot polovico letnih prihodkov. Strateško povezovanje s podjetnim sektorjem in poudarjanjem profesionalizacije in standardov kvalitete uslug, delajo zgled ne samo obstoju mreže, temveč tudi njenemu nadaljnjemu razvoju (glej Čižmar 2004).

8. IZVOZ MADŽARSKEGA MODELA TELEKOČ

V srednjevzhodni evropski regiji je Madžarska postala »naravni izvor« izkušenj v vezi s telecentri. Razlog za to je predvsem v tem, da se lahko madžarske metode in izkušnje prilagodijo lokalnim zahtevam tistih tujih dežel, kjer so osnovni problemi podobne narave.

V nadaljevanju so predstavljeni vplivi madžarskega modela telekoč na telecentre v Jugoslaviji, Bosni in Hercegovini, Bolgariji in Estoniji.

8.1 TELEDOMOVI V JUGOSLAVIJI

Jugoslovanski program razvoja teledomov je bil prvi nacionalni program v neki tuji državi, ki je bil zasnovan na madžarskih izkušnjah (Nizak 2002: 16).

Leta 1999, po kocu državljanske vojne, v dobi Miloševića, sta bila družbeno življenje in javna uprava močno centralistična. Javno delovanje in pobude, kot tudi odločitve o financiranju, so bili določeni centralno. Krajevne skupnosti in samouprave niso imele niti odgovarjajoča sredstva niti pooblastil, da bi lahko delovale neodvisno. Zaradi tega centraliziranega sistema so prišle ruralne skupnosti v nezavidljiv položaj.

Nekaj posameznikov je preko medijev spoznalo madžarski model telekoč, v čemer so videli pomemben vir v mobilizaciji lokalnih ljudi, v krepitvi krajevnih nevladnih organizacij in civilnih pobud. Doumeli so, da telecentri lahko služijo tudi kot glavni centri alternativnih sredstev in informacij lokalnih samouprav manjših skupnosti, kar bi pripomoglo k prekinitvi njihove absolutne odvisnosti od centralne ekonomske, politične in investicijske politike.

Med leti 1999 in 2000 sta bila v Jugoslaviji ustanovljena dva telecentra. Oba so ustanovili lokalni ljudje, z lokalnimi sredstvi (Ibid). Konec oktobra 1999 so isti ljudje ustanovili tudi t.i. Teledom Saveza Jugoslavije (TDSJ) (FRDP 2002b: 62), katerega cilji so:

- prispevek in pomoč pri nastajanju mikroprostorskih (vaških in mestnih) teleservisnih centrov – teledomov in telepostaj; z nalogo, da v svojih centrih prispevajo k:
 - ekonomskemu, družbenemu in kulturnemu razvoju
 - ustvarjanju pogojev enakih možnosti
 - razvoju in hitrejšemu spajanju svoje sredine na nivo razvitejših
- uveljavitev, razvoj in udomačitev telecentrov na celotnem jugoslovanskem področju:
 - nudenje pomoči pri njihovem ustanavljanju, delu in funkcioniranju

- organiziranje uslug telecentrov na nivoju države in po regijah
- zaščita interesov telecentrov

(FRDP 2002b: 63).

V začetku leta 2000 sta vodstvi Združenja madžarskih telekoč in TDSJ predlagali FRDP, da se jim pridruži kot partner pri programu telecentrov v Jugoslaviji. V juliju leta 2000 je, po pripravljalnem obdobju, FRDP dobila od USAID finančno podporo 692.000 USD, da ustanovi 30 telecentrov v Jugoslaviji (posebno v Srbiji in Vojvodini) (FRDP 2002a: 37). V letu 2002 je bilo v Jugoslaviji delujočih 71 telecentrov, od katerih je bilo 66 financiranih s strani FRDP, 5 pa jih koristi lastna sredstva (Nizak 2002: 17).

8.2 TELEDOMOVI V BOSNI IN HERCEGOVINI

V aprilu 2002 je bila v BiH ustanovljena prva telehiša.

Telehiše objavljajo publikacije z novicami o njihovi skupnosti, oblikujejo in vzdržujejo spletne predstavitve za lokalno samoupravo in privatna podjetja, pripravljajo kulturne dogodke in skrbijo za delovanje ekoloških in športnih združenj. Prav tako nudijo zaposlitvene možnosti, kot so pouk za uporabo običajnih in specialnih računalniških programov, iskanje zaposlitve preko spleta, informacije o kmetijskih kreditih, turistične informacije itd. Vsaka telehiša nudi prostor, ki je dostopen za razne sestanke v skupnosti, javna predavanja in okrogle mize. Vse telekoče imajo baze podatkov o dohodkih njihovih lokalnih skupnosti, ki vključujejo tudi turistične dohodke, tako da lahko nudijo osnovne informacije tako lokalnim prebivalcem kot tudi obiskovalcem. Poleg navedenih osnovnih uslug, vsaka telekoča posamezno ponuja dodatne usluge, glede na potrebe skupnosti in samih uporabnikov. Telekoče prav tako služijo kot centri za razvoj nevladnih organizacij, in imajo močno podporo in visoko stopnjo sodelovanja z institucijami lokalne samouprave v občini.

V letu 2004 je v BiH delovalo 24 popolno funkcionalnih telekoč in vse so člani t.i. *Saveza udruženja teledomova u BiH*. Zveza ponuja asistenco v omreževanju telekoč in nadaljuje z razvojem telekoč v BiH.

Nekatere telekoče delujejo pod nadzorom večjih nevladnih organizacij, nekatere pa so registrirane kot samostojne nevladne organizacije.

Trenutno telekoče pokrivajo 30% operativnih stroškov iz komercialnih uslug, 30% dobijo od lokalne samouprave, 40% pa iz raznih projektov, ki se implementirajo s pomočjo podpore različnih donatorjev (glej Savez udruženja teledomova u BiH 2005: 3–4).

8.3 BOLGARSKI PC3

Projekt PC3 se je v Bolgariji implementiral od septembra 2000 do maja 2002 s strani AED. Ta pilotni projekt je podpiral ustanovitev PC3 centrov v desetih majhnih bolgarskih mestih. PC3 centri ponujajo javni dostop do proizvodov IKT uslug in z njimi povezanih izobraževanj ter pospešujejo ekonomski in družbeni razvoj lokalnih skupnosti. Pomembne cilj projekta je bil, da telecenter postane trajen in deluje kot katalizator za lokalni »*spin-off*« *posel.*

Prvo ocenitev projekta so vodili zunanji cenilci, ki so povedali, da izkušnja, ki jo podpira USAID, prikazuje, da je lahko majhno IKT podjetje pomemben model za širjenje dostopa do IKT in za razvoj družbene in ekonomske zmogljivosti človeštva.

PC3 združenje so ustanovili operaterji in projektni team PC3, da bi ohranili dosežke PC3 projekta, da bi obdržali in povečali človeški potencial in zgradili omrežje partnerjev preko projekta in da bi še naprej razvijali in nadaljevali PC3 koncept in prakse.

Tipični PC3 center ima obliko podjetja, ki je vodeno lokalno, ki služi majhnemu mestu s 5.000 do 30.000 prebivalci, ki v omejenih količinah subvencionira dostop do interneta in računalniških uslug ter ponuja IKT izobraževanje in poslovne podpore.

Vsak telecenter upravlja team treh do enajstih ljudi, ki jih vodi PC3 operater. Morda najbolj edinstvena značilnost PC3 je dostop z uporabo vnaprej plačanih kartic, ki so spodbudile javno uporabo, izboljšale znanje in uporabo tehnologije in minimizirale začetni riziko PC3 operaterjev (glej PC3 Association).

8.4 TELEHIŠE V ESTONIJI

Prva telehiša v Estoniji je bila ustanovljena leta 1993 s strani vaškega gibanja Rapia County. V letu 1995 je bilo ustanovljeno estonsko združenje ruralnih telekoč s strani gibanja KOKUDANT, ki se osredotoča na razvoj ruralnih ekonomij in družbenega življenja ter vidi telekoče kot sredstvo za krepitev ruralnih skupnosti. Združenje je bilo ustanovljeno kot neprofitna, nevladna organizacija, katere misija je:

- pospeševati gospodarski razvoj, izobraževanje in znanstveno raziskovanje v ruralnih območjih s širitvijo uporabe moderne komunikacijske in računalniške tehnologije;
- podpirati gibanje telekoč v estonskih vaseh z nudenjem svetovanj, raziskav ter izmenjavo izkušenj in informacij;
- obdržati poseljene vasi.

Finančno podporo nudijo fundacije civilne družbe ter lokalna in centralna vlada. Estonske telekoče pa niso dobile nobene tuje donatorske podpore.

Ovire, s katerimi se soočajo telekoče v Estoniji so:

- pomanjkanje podpore s strani fundacij in javnih avtoritet;
- lenobne institucije;
- pomanjkanje infrastrukture

(glej ITU 2001b).

Iz danih primerov lahko vidimo, da se je madžarski model telekoč v sosednjih državah Madžarske dobro prijel. Tako kot je bilo omenjeno že v uvodu tega poglavja, se mi zdi, da je glavni uspeh modela v drugih državah predvsem v podobnem stanju teh držav in pa v težnji, da se vsaka od njih čim bolj približa Zahodnemu svetu, kjer si, če malo karikiramo, življenja brez IKT ne morejo predstavljati.

9. PREKMURSKI TELEHIŠI

V nadaljevanju bosta s pomočjo zbranih podatkov predstavljeni telehiši dveh prekmurskih vasi – vasi Dobrovnik in vasi Kobilje. Podatki so bili zbrani na podlagi vprašalnika (glej Priloga). V občini Dobrovnik sem intervju opravila z gospodom Boštjanom Slepцем. Podatke o telehiši v občini Kobilje pa sem pridobila s pomočjo gospe Sabine Mlinarič, ki je odgovore na vprašanja poslala po pošti in mi posredovala literaturo o samem načrtovanju telehiše.

Najprej pa si pogledjmo splošno stanje telecentrov v Sloveniji.

9.1 TELECENTRI IN PODOBNI PROJEKTI V SLOVENIJI

MID je na svoji spletni strani 7. marca 2002 objavil »Javni poziv lokalnim skupnostim za postavitev spletnih kavarn« (MID 2002b):

MID pripravlja projekt spletnih kavarn, ki je zasnovan na skupnem sodelovanju z zainteresiranimi lokalnimi skupnostmi. Cilj projekta je vzpostavitev čim večjega števila privlačnih, dobro opremljenih in vzdrževanih javno dostopnih točk (e-točk) ter omogočanje dostopa do Interneta, elektronske komunikacije in spletnih storitev.

In kot pravi Cerar (2002), je dejstvo, da »se je MID šele leta 2002 odločil, da bo sponzoriral internet café-je (...), vredno nasmeška«.

Pa je stanje pri nas res tako zaskrbljujoče?

Slovenija je bila, ko se je začel »pohod« interneta v svetovnem vrhu. Prav tako smo bili s pridobitvijo MID-a (v začetku leta 2001) prej kot ne redkost v evropskem prostoru. Pa vendar smo potem, ko so se z večanjem uporabnikov začele razvijati tehnologije, zaradi nerazumevanja politike, začeli padati v »mlačno povprečje držav za nekdanjo železno zaveso« (Cerar 2001).

Namesto da bi se državni uradniki ukvarjali s tehnološko manj razvitimi pokrajinami in posledično njihovimi računalniško nepismenimi prebivalci, »se ukvarjajo z nabiranjem statističnih kljukic: koliko elektronskih storitev ponuja državna uprava, kakšna je pokritost prebivalstva s širokopasovnimi priključki, koliko brezplačnih internetnih točk so postavili v šolah ali na podeželju« (Kučić 2006).

Kot pravi Mlinar, so obstajale razprave o približevanju Slovenije informacijski družbi, vendar je »prevladovala pozornost samim tehnološkim spremembam, v ozadju pa so ostajale družbeno-prostorske posledice razširjanja (upo-)rabe tehnoloških inovacij« (Mlinar 2004: 15). MID je leta 2002 ugotovil, da v Sloveniji »ni aktivnosti, ki bi s pomočjo nove tehnologije in boljše infrastrukture spodbujala gospodarsko rast podeželja ali manjših občin« (MID 2002a). Je pa res, da so takrat obstajali nekateri projekti, vezani na e-opismenjevanje in spodbujanje gospodarske rasti podeželja, in katere je MID razdelil na:

- Projekti, ki se nanašajo na e-delo in/ali spodbujane gospodarske rasti podeželja:
 - o Operativni program uvajanja dela na domu in na daljavo
 - o Razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v Koroški, Savinjski in Gorenjski regiji⁴
 - o Celostni razvoj podeželja in obnova vasi⁵
- Projekti, ki se nanašajo na e-znanje:
 - o Slovensko izobraževalno omrežje⁶
 - o Center za razvoj študija na daljavo

(glej MID 2002a).

Prav tako je v letu 2001 MID začel s projektom e-točk. Na začetku je bilo v zbirki podatkov javno dostopnih točk vpisanih le nekaj preko 40 e-točk, v začetku leta 2006 pa je spletišče e-točk vsebovalo podatke o več kot 390 javno dostopnih točkah (e-šolah, e-knjžnicah, splošnih e-točkah, multimedijskih centrih, WLAN-ih itd.). Z ukinitvijo MID-a je skrbništvo nad spletiščem e-točk prevzelo MVZT (glej MVZT).

V nasprotju z bolj ali manj znanim številom e-točk v Sloveniji, pa točnega podatka, koliko telecentrov je trenutno v Sloveniji, ni nikjer zaslediti. Najbolj znan je seveda telecenter v Štanjelu, poznana pa sta tudi poskusni projekt MID-a – vpeljava **e-vasi v Dobrovniku** in **telehiša v Kobilju**, ki je prva slovenska telehiša in ki je nastala pod vplivi iz Madžarske.

⁴ <http://www.alppeca.si>

⁵ <http://www2.arnes.si/aa/2000/koko00c1.html>

⁶ <http://sio.edus.si>

9.2 TELEHIŠA V DOBROVNIKU

Občina Dobrovnik sodi med najmanjše in najmlajše slovenske občine. Je narodnostno mešana (poleg slovenskega jezika je uradni jezik tudi madžarski) in obmejna občina in zajema naselja Dobrovnik, Strehovce in Žitkovce (Huzjan 2000: 75).

Otvoritev telehiše v Dobrovniku se je zgodila v maju 2000, dva dni po otvoritvi telehiše v vasi Kobilje. Razloga za vzpostavitev telehiše sta bila predvsem pomoč in omogočanje uporabnikom dostop do računalnikov in interneta. Pobudnik je bila sama lokalna skupnost, koordinator projekta pa je bil moj sogovornik, Boštjan Slepec. Pri vzpostavitvi telehiše so sodelovali predvsem mladi s svojimi predlogi, kaj vse naj bi v telehiši omogočili.

Finančni viri telehiše so predvsem občinski, za čas MID-a pa so bili tudi državni. Prav tako je državna podpora obstajala samo v času delovanja MID-a, po njegovi ukinitvi pa se je ukinila tudi podpora, kar napeljuje tudi na to, da so nekatere stvari ostale nedokončane. Lahko bi rekli, da je obstajala podpora tudi na meddržavni ravni, saj so en računalnik dobili od madžarskega veleposlaništva.

Telehiša, ki je v lasti občine, deluje znotraj knjižnice, kjer imajo uporabniki dostop do treh računalnikov (na začetku so bili štirje, vendar so enega odstopili madžarski telehiši) in enega več funkcionalnega stroja, za prenos podatkov pa uporabljajo ADSL povezavo. In prav ADSL je ena od sprememb, katero je prinesla telehiša, saj je pred tem dostop temeljil na ISDN povezavi.

Uporabniki telehiše so predvsem mladi, ki dane IKT uporabljajo za brskanje po internetu in elektronsko pošto. Še nekoliko mlajši uporabniki računalnike uporabljajo tudi za računalniške igrice, predvsem kadar so njihovi domači računalniki premalo zmogljivi. V času turistične sezone so redni obiskovalci telehiše tudi turisti.

Sama telehiša nima spletne strani, je pa stran, namenjena občinskim novicam⁷ na nek način tudi spletna stran telehiše. Preko te spletne strani telehiša promovira vsa lokalna društva, ne glede na njihovo dejavnost, poleg tega pa so na strani objavljeni tudi razni razpisi, pomembni za lokalne prebivalce. Stran je ažurirana, vendar pa manjka redno zaposlena oseba, ki bi vsakodnevno ažurirala stran. Prav to je trenutno največji problem telehiše, saj ni nobenega zaposlenega, ki bi bil stalno v telehiši in jo upravljal.

⁷ Naslov spletne strani je <http://www.dobrovnik.si>

Načrti za prihodnost so usmerjeni v ustanovitev e-vasi. Trenutno so na stopnji iskanja ustreznega koncesionarja, ki bi celotno zadevo prevzel. V e-vas bi bili poleg Dobrovnika vključeni še vasi Žitkovci in Strehovci, ki tudi spadata pod občino Dobrovnik, in kjer je že speljan vod za kabelski internet.

9.3 TELEHIŠA V KOBILJU

Občina Kobilje je tako kot občina Dobrovnik ena od najmanjših občin v Sloveniji, saj meri 19 km² površine in ima 645 prebivalcev ter 231 hišnih števil, med katerimi je veliko praznih ali v slabem stanju. Odkar je odprt mejni prehod Kobilje-Nemesnép, so se tu razvile različne oblike sodelovanja s sosednimi občinami na področju turizma, gospodarstva in tudi izobraževanja (glej Huzjan 2000: 55–56).

Telehišo v vasi Kobilje so odprli 5. maja 2000, v Tednu vse življenjskega učenja, projekta, ki ga je finančno podprla EU s programom Phare CREDO⁸ (glej Huzjan 2000). Projekt Telehiša, katerega je vodil Štefan Huzjan (strokovni sodelavec Pomurskega ekološkega centra), je nastal prav na pobudo programa Phare CREDO in z namenom, da z razpoložljivo telekomunikacijsko opremo v telehiši razvijejo ugodne pogoje za razvoj turizma in podjetništva v kraju.

Pri načrtovanju telehiše so načrtovalci izpostavili naslednje ovire, strahove:

- Strah, da bodo ljudje zavračali telehišo kot novo, nepotrebno in neproduktivno dejavnost, katere Kobilje ne potrebuje.
- Nevarnost, da telehiša s svojim delovanjem ne bi ustvarjala predvidenih – načrtovanih finančnih sredstev za pokrivanje stroškov poslovanja.
- Pomanjkanje pravne osnove za registracijo in zagon dejavnosti.
- Visoki stroški, povezani z modernizacijo obstoječe opreme, saj IKT zaradi razvojnih korakov zelo hitro zastari.
- Nepoznavanje tovrstne organizacijske oblike v Sloveniji. Posledično naj bi bila registracija in poslovanje telehiše povezana s številnimi nejasnostmi in vprašanji.

⁸ Phare CREDO je sistem subvencioniranja projektov meddržavnega sodelovanja med obmejnimi regijami srednje in vzhodnoevropskih držav ter vpliva na pospeševanje dobrih medsosedskih odnosov, socialno stabilnost in ekonomski razvoj v obmejnih regijah (glej Toplak 2000).

Pri sami vpeljavi telecentra pa so se soočali predvsem s pomanjkanjem ljudi in sredstev.

V načrtih je bilo predvideno, da telehiša, ki čeprav po svoji naravi ni profitna organizacija, pridobi dovolj finančnih sredstev, da se lahko samofinancira in da potemtakem ni odvisna od Občine Kobilje. Predvideno financiranje telehiše za obdobje 2000-2003 je torej bilo:

- leto 2000: Občina Kobilje zagotovi 60% finančnih sredstev, telehiša 20%, drugi viri 20%
- leto 2001: Občina Kobilje zagotovi 40% finančnih sredstev, telehiša 30%, drugi viri 30%
- leto 2002: Občina Kobilje zagotovi 20% finančnih sredstev, telehiša 50%, drugi viri 30%
- leto 2003: telehiša zagotovi 70% finančnih sredstev, drugi viri 30%

Vendar pa je bil, kot je povedala gospa Mlinarič, projekt v celoti financiran s strani Phare programa.

Veliki načrti so bili tudi pri samih uslugah in dejavnostih telehiše. In sicer naj bi bilo v telehiši omogočeno:

- opravljanje administrativnih in finančnih poslov, storitev (sklicevanje sestankov, fotokopiranje, skeniranje, knjigovodski servis,...)
- organiziranje seminarjev in predavanj (predavatelji bi morali biti strokovno usposobljeni)
- organiziranje začetnih tečajev, usposabljanj (dodatni pouk iz matematike in slovenščine, osnove računalništva in deskanje po internetu, tečaj angleščine in nemščine)
- organiziranje različnih delavnic, študijskih krožkov (kvačkanje, risanje, debatni krožki)
- koordinacija društvenih dejavnosti
- načrtovanje in izdelava razvojnih strategij, pisanje projektov, spremljanje razpisov
- iskanje virov za pridobivanje finančnih sredstev (razpisi, sponzorstva)
- načrtovanje in izvedba izletov, turistično vodenje
- posredovanje turističnih informacij
- prodaja domačih izdelkov
- skrb za stalno in kvalitetno promocijo kraja
- pomoč pri organizaciji prireditev
- organiziranje priložnostnih dejavnosti (igranje šaha, kart) ter s tem povezanih tekmovanj

Danes v telehiši potekajo društvene dejavnosti, predvsem razne razstave (v velikonočnem času so imeli na primer razstavo velikonočnih pisanic).

Telehiša, ki je v lasti občine, se nahaja v nekdanji panonski domačiji, katero je občina Kobilje leta 1997 začela adaptirati (glej sliko 9.3.1).

Slika 9.3.1: Telehiša v občini Kobilje

Telehiša je razdeljena na šest prostorov, namenjenim različnim dejavnostim (glej sliko 9.3.2).

Slika 9.3.2: Razporeditev prostorov v telehiši

pisarna vodja TH	klubska soba	poslovna soba
učna soba		studio (lokalni časopis + TV)
	hodnik	

Vir: Toplak 2000.

Prostor, v katerem je pisarna, in kjer je tudi vodja telehiše, je namenjen uporabi IKT (glej sliko 9.3.3) – v tem prostoru so trije računalniki, fotokopirni stroj in ostala IKT. Preostali prostori so namenjeni predvsem različnim razstavam in prireditvam, prav tako pa imajo v telehiši tudi kuhinjo (v klubske sobi).

Slika 9.3.3: Prostor, namenjen pisarni in vodji telehiše

Spletne strani telehiša nima. Prav tako peša organizacijska struktura, čeprav so v načrtih napovedovali, da naj bi bila v telehiši redno zaposlena ena oseba, ki bi s pomočjo usposobljenih zunanjih sodelavcev izvajala načrtovane aktivnosti. Dodatno zaposlovanje oseb bi bilo potem odvisno od potreb in od uspešnosti poslovanja. Načrtovan je bil tudi izvršni odbor, ki naj bi ga sestavljalo pet oseb in vodja telehiše.

V povezavi telehiše z lokalno-regionalnimi društvi je bilo načrtovano, da bo telehiša organizirala predavanja, katerih teme bodo prilagojene posameznim področjem gospodarstva – npr. poljedelstvu, živinoreji, vinogradništvu, lovu itd. Znotraj tega sklopa je bila predvidena tudi aktivnost spodbujanja kmetovalcev k biokmetovanju, k preusmeritvi proizvodnje v monokulturno ter nudenje pomoči za širitev in modernizacijo kmetijstva. Danes, kot zglada, ne obstajajo niti takšna predavanja niti nobena takšna aktivnost.

Ko sem vprašala, kakšen je obratovalni čas telehiše, so mi povedali, da je bolj ali manj zaprta, razen za nekatere razstave. Zatorej telehiša tudi nima rednih uporabnikov oziroma obiskovalcev. Vzrok temu naj bi bil predvsem v tem, da imajo že vsi potencialni uporabniki domač dostop do interneta in računalnikov.

Kakšni so torej načrti za prihodnost te neizkoriščene telehiše, kot jo je označila moja sogovornica? Tako kot do sedaj se bo telehiša uporabljala za društvene dejavnosti, »nastopala« pa bo tudi kot promotorka vasi oziroma občine.

9.4 SKLEP

Glede na to, da se telehiši nahajata v občinah, ki mejita na sosednjo Madžarsko, bi se madžarski uspeh telekoč lahko vsaj delno prenesel tudi na njiju. Čeprav se je na začetku govorilo o velikih načrtih, bi lahko rekli, da se le-ti v veliki meri niso uresničili.

Kot prvo lahko izpostavimo samo lokalno prebivalstvo oziroma civilno iniciativo, katera je v madžarskem modelu telehiše predstavljena kot eden ključnih elementov za uspeh. Obe prekmurski telehiši pa sta bili lokalnim prebivalcem predstavljeni, kar pomeni, da sta nastali skorajda brez civilne iniciative. Izjema je morda le telehiša v Dobrovniku, kjer so, kot je bilo že napisano, mladi prebivalci občine dajali nasvete, kaj vse naj telehiša omogoči.

V primerjavi z madžarskim modelom pri obeh predstavljenih telehišah primanjkuje prizadevanje za njun uspeh in prepoznavnost. Najbolj preprost primer je pomanjkanje spletne strani, kjer (ponovno) deloma izstopa dobrovniška telehiša s spletno stranjo občine.

Vzrok lahko poiščemo tudi širše – na državni ravni. V nasprotju s telehišo v Kobilju, so v Dobrovniku kritični do trenutnega stanja telehiše. Razloge za to pripisujejo predvsem vladi, kajti slovenska vlada na eni strani načrtuje razne e-uprave in e-vlade, ukinja pa MID. Ali potemtakem res samo »nabira statistične kljukice«, ne zanima pa jih, kako se ti in podobni projekti razvijajo naprej?

Ko govorimo o MID-u, je treba izpostaviti tudi načrtovanje e-vasi v Dobrovniku. Razpis za ta projekt je bil razpisan že konec avgusta leta 2002, v občini Dobrovnik pa so šele sedaj položili temelje za povezovanje v e-vas.

10. ZAKLJUČEK

Tisti, ki uporabljamo internet v vsakdanjem življenju, se zavedamo, kakšne pozitivne, in seveda tudi negativne lastnosti nam ta tehnologija ponuja. Je pa težko razložiti ljudem, ki ga še niso nikoli uporabili, oziroma so se z njim srečali le bežno, kakšno moč ima.

Vladne politike po svetu, ki so začele spoznavati, da je dandanes internetna povezava enako pomembna kot sta voda in elektrika, so začele »izvajati različne programe za preprečevanje digitalne izključenosti« (Kučić 2006: 40).

Uspešno sredstvo za doseganje takšnih sprememb so telecentri, kjer lahko ljudje uporabljajo internet in ostale IKT, ki ljudem pomagajo dostopati do informacij, komunicirati in razvijati znanje, primerno za informacijsko družbo. Sama ideja telecentra je sicer primer uporabnega koncepta, vendar pa so dosedanje izkušnje po svetu pokazale, da sta implementacija in vzdrževanje teh centrov prej kot ne težavno delo. Zatakne se že pri načrtovanju same infrastrukture, oziroma stroških, ki pri tem nastanejo. Prav zaradi visokih stroškov operaterji niso pripravljene graditi ustrezne infrastrukture v teh odročnih ruralnih krajih. Na drugi strani oviro predstavlja tudi samo ruralno prebivalstvo, ki v primerjavi s prebivalci v urbanih območjih ni toliko izobraženo. Poleg tega so ti ljudje navajeni na svojo rutino in jih je zatorej težko prepričati v nekaj novega. Seveda pa se da s pravim pristopom do lokalnega prebivalstva pri gradnji telecentra tudi to oviro premagati.

Lep primer so madžarske telekoče, za katere se zdi, da že od samega nastanka pišejo zgodbo o uspehu. Več sto telekoč deluje po celi Madžarski od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja. Vzrok za to je po mojem mnenju predvsem v tem, da so jih zgradili lokalni ljudje za ljudi, ki jih potrebujejo in uporabljajo. Vidimo torej, da je ključni faktor pri vzpostavitvi telecentrov (ne samo madžarskih) »osredinjenost na procese v skupnosti« (Jeraj 2004: 14).

Ne tako uspešna slika pa se kaže pri nas. Slovenija naj bi spadala med razvite države, pa vendar se zdi, da smo na področju IKT začeli zaostajati za ostalimi evropskimi državami, oziroma smo še vedno tam, kjer smo bili pred kakšnimi desetimi leti. Podobno je tudi s stanjem telecentrov pri nas. V času MIDa so se delali veliki načrti, zdaj pa je le tu in tam še slišati o kakšnem podobnem projektu. Svetla izjema so morda le sodelavci oziroma člani Ateljeja za arhitekturo 29, ki so se dotaknili problema v svoji publikaciji *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, v kateri opisujejo stanje telecentrov v Sloveniji in po svetu, kako naj bi se

telecentre načrtovalo, upravljalo, kako bi telecentri delovali in kateri so problemi, s katerimi se telecentri soočajo.

Ob pisanju diplomske naloge sem se sama pri sebi spraševala, kdo je kriv za takšno stanje pri nas. Seveda bi lahko velik delež odgovornosti pripisali vladi, ki sicer zadnje čase resda promovira razne Vide in podobne projekte. Kot pa je razvidno iz dosedanjih e-projektov, jih zanima samo njihova uresničitev, ne zanima pa jih, kako se stvari nadalje razvijajo. Sama se bolj nagibam k razmišljanju, da premalo pobude prihaja predvsem s strani občin in lokalnega prebivalstva, se pravi, da je vzrok v pomanjkanju lokalno-civilne iniciative. Prav tako bi lahko izpostavili kot možen vzrok premajhno število nevladnih organizacij, ki bi bile pripravljene in sposobne speljati take projekte kot so telecentri. Če pogledamo samo oba primera, opisana v nalogi, vidimo, da ne obstaja niti interes s strani države, niti s strani samih »idejnih vodij« teh dveh projektov. In to v dveh telecentrih, kjer bi se moral vsaj deloma kazati vpliv uspešnosti madžarskega modela telekoč.

Zakaj torej sploh telecentri?

Odgovore na to vprašanje lahko poiščemo v tezah, postavljenih v uvodu diplomske naloge. Kot prvo, telecentri torej pospešujejo ruralni razvoj. Tezo lahko potrdimo s paleto uslug, ki jo telecenter nudi ruralnim prebivalcem. To je, da jim omogoča on-line dostop do oddaljenih produkcijskih virov in uslug, da jim daje možnost izobraževanja preko formalnih in neformalnih virov, da jim ponuja informacije o raznih projektih in podpori, da jim omogoča dostop do svetovnega spleta in da se širijo možnosti dela na daljavo. Vse to pa je možno le z uporabo ustrezne IKT. S tem bi lahko preprečili tudi beg možganov iz podeželja v urbane centre. Prav tako pa bi lahko podeželje dobilo novo izobraženo in delovno silo, saj zadnja leta vse bolj narašča trend preseljevanja ljudi na deželo. Telecentri bi takim ljudem lahko omogočili, da še vedno delajo za podjetja v mestih.

Druga teza je, da telecentri pripomorejo k spajanju ruralne družbe in informacijsko komunikacijske tehnologije. Utemeljitev lahko podamo najprej s stroškovne plati – kje drugje kot v telecentru se bodo lahko ruralni prebivalci najceneje srečevali z dostopom do interneta in ostalih IKT? Poleg tega se v regijah, kjer ni bilo primerne infrastrukture, le-ta pojavi z izgradnjo telecentra. Tako imajo prebivalci omogočen ne le javni dostop do interneta, temveč lahko do njega dostopajo tudi od doma.

Prav v tem nekateri vidijo problem obstoja telecentrov, saj menijo, da v globalnih družbah ljudje ne bodo potrebovali posrednika, kot je npr. telecenter, in bo internetni dostop možen kjerkoli in kadarkoli. Vendar pa se moram pri tem strinjati z Mlinarjem, ki pravi, da »bo vendarle še vedno obstajala potreba po druženju v skupnih prostorih v lokalnem merilu« (Mlinar 2004: 15). In vlogo takšnega skupnega prostora lahko prevzame telecenter, kjer se bodo ljudje srečevali, si izmenjevali lokalne informacije (na štiri oči) in uporabljali IKT.

Moramo pa se zavedati, da so telecentri sicer lahko potencialni faktorji za razvoj, vendar pa morajo, da bi imeli vpliv na življenje (ruralnih) ljudi, biti del povezane strategije ekonomskega in družbenega razvoja. Telecentri seveda lahko omogočajo dostop do raznih priložnosti, ki so prisotne na svetovnem spletu, vendar pa ne bodo dosegli ničesar, če ne bodo vzporedno sodelovali z izobraževalnimi ustanovami, transportnimi sistemi in ostalimi javnimi uslugami. In če zaključim z besedami Richarda Fuchsa (v Vintar 2004: 116): »Sama digitalna pismenost in spretnosti skupnosti še ne zagotavljajo gospodarskega razvoja, so pa nujni pogoj za to, da se v to igro vstopi«.

11. VIRI IN LITERATURA

Anderson, Jon, L. Van Crowder, David Dion & Wendy Truelove (1999): *Applying the lessons of participatory communication and training to rural telecentres*. Dostopno na <http://www.fao.org/WAICENT/FAOINFO/SUSTDEV/CDdirect/CDan0010.htm> (15. marec 2006).

Barbič, Ana (2005): *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Benjamin, Peter in Mona Dahms (1999): Socialize the modem of production - The role of telecentres in development. V Gómez Ricardo in Hunt Patrik (ur.): *Telecentre Evaluation and Research: A global perspective*, 51–70. Ottawa: IDRC.

Berginc, Dario (2006): Telecenter v Posočju?. *EPIcenter* VII(4), 4–5, april.

Bučar, Maja (2005): Evolucija ocenjevanja razsežnosti in učinkov informacijsko-komunikacijskih tehnologij. V Metka Stare in Maja Bučar (ur.): *Učinki informacijsko-komunikacijskih tehnologij*, 23–40. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bučar, Maja, Metka Stare in Jaro Berce (2005): Kako bolje izkoristiti potencial informacijsko-komunikacijskih tehnologij v Sloveniji. V Metka Stare in Maja Bučar (ur.): *Učinki informacijsko-komunikacijskih tehnologij*, 173–180. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Castells, Manuel (1999): *Information Technology, Globalization and Social Development*. Poročilo 114 za Raziskovalni Inštitut Združenih Narodov za Družbeni Razvoj, september.

Cerar, Gregor (2001): *Temelji digitalne zaostalosti – Pogoj za hiter dostop do interneta bo še nekaj časa ISDN*, 18. junij. Dostopno na <http://www.mladina.si/tehdnik/200124/clanek/telekom-ceri/> (15. februar 2007).

Cerar, Gregor (2002): *Draga ekipa brez učinkov – Ministrstvo za informacijsko družbo ali ministrstvo za dvigovanje cene Telekom*, 18. marec. Dostopno na <http://www.mladina.si/tehdnik/200211/clanek/nt-gantar/> (15. februar 2007).

Cullen, Rowena (2001): Addressing the digital divide. *Online Information Review* 25(5), 311–320.

Čižmar, Žarko (2004): *Mađarski Teledomovi*. Dostopno na <http://www.telecentar.org/expanded/?id=00005> (10. januar 2007).

Demunter, Cristophe (2005): *The digital divide in Europe*. Statistics in Focus, Eurostat, 38/2005. Dostopno na http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NP-05-038/EN/KS-NP-05-038-EN.PDF (1. september 2006).

Dolničar, Katja, Luka Kronegger, Katja Vukčević in Vasja Vehovar (2002): Digitalni razkorak v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 18(40), 83–106. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr40DolnicarVukcevic.PDF> (20. januar 2007).

EUTA - European Union of Telecottage Associations (2005): *The way of e-inclusion*, 6. oktober. Dostopno na <http://euta.hu/> (15. september 2006).

Fors, Martina in Alfred Moreno (2002): The benefits and obstacles of implementing ICTs strategies for development from a bottom up approach. *Aslib proceedings: new information perspectives* 54(3), 198–206.

FRDP – Fondacija za Razvoj Demokratskih Prava (2002a): Program Razvoja Teledomova u Jugoslaviji. V Peter Nizak in Peter Palvelđi (ur.): *Teledomovi u Jugoslaviji*, 36–53. Dostopno na <http://www.demnet.org.hu/docs/Teledomovi%20u%20Jugoslaviji.pdf> (10. januar 2007).

FRDP – Fondacija za Razvoj Demokratskih Prava (2002b): Teledom pokret u jugoslaviji – osnovno o Teledom Savezu Jugoslavije. V Peter Nizak in Peter Palvelđi (ur.): *Teledomovi u Jugoslaviji*, 60–68. Dostopno na <http://www.demnet.org.hu/docs/Teledomovi%20u%20Jugoslaviji.pdf> (10. januar 2007).

Gáspár, Mátyás (2001): Telehouses in Hungary. *Journal of Development Communication: Special Issue on Telecenters* 12(2), december. Dostopno na <http://ip.cals.cornell.edu/commdev/documents/jdc-gaspar.doc> (10. april 2006).

Gáspár, Mátyás in Tom Wormald (2003): The network community of small settlements in Hungary: Perspectives and experiences. V Franc Trček (ur.): *Community – Net in south and East Europe*. Zbirka Kiber 2, 35–54. Ljubljana: Center za prostorsko sociologijo, Fakulteta za družbene vede.

Gillespie, Andrew in James Cornford (1996): Telecommunication Infrastructures and Regional Development. V William H. Dutton (ur.): *Information and Communication Technologies - Visions and Realities*, 335–351. Oxford University Press.

Gómez, Ricardo, Patrik Hunt in Emmanuelle Lamoureux (1999): Telecentre Evaluation and Research: a global perspective. V Gómez Ricardo in Hunt Patrik (ur.): *Telecentre Evaluation and Research: A global perspective*, 15–29. Ottawa: IDRC.

Huzjan, Štefan (2000): *Teden vseživljenjskega učenja*. Murska Sobota: Pomurski ekološki center Murska Sobota.

ITU – International Communication Union (2001a): *Telecentres in Hungary*, 4. julij. Dostopno na http://www.itu.int/ITU-D/univ_access/casestudies/hun_mct.html (8. september 2006).

ITU – International Communication Union (2001b): *Telecottages in Estonia*. Dostopno na http://www.itu.int/ITU-D/univ_access/casestudies/estonia.html (11. januar 2007).

Jeraj, Dimitrij (2004): Izostritev zamisli. V Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar (ur.): *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, 17–29. Ljubljana: Bons.

Keenan, Thomas P. in David Mitchell Trotter (1999): The changing role of community networks in providing citizen access to the Internet. *Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy* 9(2), 100–108(9).

Kellner, Douglas (1999): New Technologies: Technocities and the Prospects for Democratization. V J. Downey and J. McGuigan (ur.): *Technocities*, 186–204. London: Sage.

Kotnik, Patricija (2005): Vpliv informacijsko-komunikacijskih tehnologij na gospodarsko rast v Sloveniji. V Metka Stare in Maja Bučar (ur.): *Učinki informacijsko-komunikacijskih tehnologij*, 57–79. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kučić, Lenart J. (2006): Med krav'ce na internet. *Delo – Sobotna Priloga*, 40, 28. oktobra. Ljubljana: Delo d.d.

Mahmood, Khalid (2005): Multipurpose community telecenters for rural development in Pakistan. *The Electronic Library* 23(2), 204–220.

Majcen, Boris (2002): *Uvod - Pomen regionalno in prostorsko uravnoteženega razvoja za razvoj Slovenije (Sintezno poročilo)*. Ljubljana. Dostopno na <http://www.gov.si/zmar/projekti/sgrs/raziskave/a9.pdf> (2. september 2006).

Malecki, Edward J. (1996): *Telecommunications Technology and American Rural Development in the 21st Century*. Dostopno na http://www.rural.org/workshops/rural_telecom/malecki/ (10. avgust 2006).

Maxwell, Christine (v imenu Internet Society) (2000): *Global Trends that will Impact Universal Access to Information Resources*. Poročilo predložil UNESCO. 15. julij. Dostopno na <http://www.isoc.org/isoc/unesco-paper.shtml> (12. april 2006).

MID – Ministrstvo za informacijsko družbo (2002a): *Informativno sporocilo Ministrstva za informacijsko družbo (08/02)*, 11. marec. Dostopno na <http://www2.gov.si/mid/mid.nsf/f1?OpenFrameSet&Frame=main&Src=/mid/mid.nsf/0/44409CC5E03041C3C1256B790045D8EC?OpenDocument> (20. januar 2007).

MID – Ministrstvo za informacijsko družbo (2002b): *Razpisna dokumentacija - za izbiro izvajalca priprave projektne dokumentacije za gradnjo telekomunikacijske infrastrukture na pilotskem projektu v občini Dobrovnik*, september. Dostopno na [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K9DE985EC9AA2C01AC1256C23002ABDAB/\\$file/RD_4_Dobrovnik_2002.doc](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K9DE985EC9AA2C01AC1256C23002ABDAB/$file/RD_4_Dobrovnik_2002.doc) (15. januar 2007).

Mlinar, Zdravko (2004): Uvod. V Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar (ur.): *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, 11–16. Ljubljana: Bons.

Murray, Bill (2004): Telecentre models around the world - Conclusions. V Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar (ur.): *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, 176–188. Ljubljana: Bons.

MVZT - Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo: *E-točke*. Dostopno na <http://e-tocke.gov.si/> (6. marec 2007).

Nizak, Peter (2002): Predgovor. V Peter Nizak in Peter Palvelđi (ur.): *Teledomovi u Jugoslaviji*, 14–35. Fondacija za Razvoj Demokratskih Prava. Dostopno na <http://www.demnet.org.hu/docs/Teledomovi%20u%20Jugoslaviji.pdf> (10. januar 2007).

PC3 Association: *Public Computer and Communication Centers (PC3) Association*. Dostopno na <http://pc3.orbitel.bg/pc3net/> (11. januar 2007).

Pivec, Franci (2004): Kraji in mreže. V Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar (ur.): *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, 51–61. Ljubljana: Bons.

Proenza, Francisco J. (2001): Telecenter Sustainability: Myths and Opportunities. *Journal of Development Communication*, december. Dostopno na <http://www.fao.org/Waicent/FAOINFO/AGRICULT/ags/Agsp/pdf/ProenzaTelecenter.pdf> (1. maj 2006).

Qvortrup, Lars (2001): *Community Teleservice Centres: A means to social, cultural and economic development of rural communities and low-income urban settlements: impact of Community Teleservices Centres (CTSCs) on rural development*. 4. julij. Dostopno na http://www.itu.int/ITU-D/univ_access/casestudies/qvortrup.html (10. avgust 2006).

RIS – Raba interneta v Sloveniji (2006): *RIS 2006 – Uporabniki interneta*. Dostopno na <http://www.ris.org/index.php?fl=0&p1=276&p2=621&p3=&id=636> (1. oktober 2006).

Rist, Gilbert (1997): *The History of Development: From Western Origins to Global Faith*. London in New York: Zed Books.

Rogers, Everett M. in Partibha Shukla (2001): The Role of Telecenters in Development Communication and the Digital Divide. *Journal of Development Communication: Special Issue on Telecenters* 12(2). Dostopno na http://wsispapers.choike.org/role_telecenters-development.pdf (20. april 2006).

Savez udruženja teledomova u BiH (2005): *Savez udruženja teledomova u BiH – Godisnji izvjestaj za 2004. godinu*. Dostopno na <http://www.teledom.org/GODISNJI%20IZVJESTAJ%20SAVEZA%20ZA%202004.pdf> (12. januar 2007).

Spasov, Orlin (2003): Internet in SouthEast Europe: Between the communication utopia and reality. V Franc Trček (ur.): *Community – Net in south and East Europe*. Zbirka Kiber 2, 1–18. Ljubljana: Center za prostorsko sociologijo, Fakulteta za družbene vede.

Stare, Metka (2005): Pomen informacijsko-komunikacijskih tehnologij v Sloveniji. V Metka Stare in Maja Bučar (ur.): *Učinki informacijsko-komunikacijskih tehnologij*, 41–56. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

STAT – Statistični urad Republike Slovenije. (2006): *Nekateri kazalniki IKT za podpora strategiji i2010.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno na http://www.stat.si/doc/pub/Nekateri_kazalniki_IKT_rev2.pdf (22. januar 2007).

Toplak, Jožica (2000): *Poslovni načrt za Telehišo.* Občina Kobilje.

Trček, Franc (2000): Problemi informatizacije Slovenije. *Teorija in praksa* 37(6), 1082–1094.

Trček, Franc (2003): *Problem informacijske (ne)dostopnosti.* Zbirka Kiber 1. Ljubljana: Center za prostorsko sociologijo, Fakulteta za družbene vede.

Trček, Franc (2004): Telecentri – Nova strategija revitalizacije perifernih območij. V Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar (ur.): *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, 121–132. Ljubljana: Bons.

Vintar, Jelka (2004): Iz poročil o telecentrih po svetu. V Dimitrij Jeraj in Jelka Vintar (ur.): *K razvoju telecentrov v Sloveniji*, 113–120. Ljubljana: Bons.

PRILOGA

VPRAŠALNIK

1. Kateri so bili razlogi za vzpostavitev telecentra?
2. Kdo je bil pobudnik za vzpostavitev telecentra?
3. Kdo je koordinator projekta?
4. Ali je skupnost zahtevala telecenter ali jim je bil predstavljen?
5. V kolikšni meri so pri vzpostavitvi telecentra sodelovali lokalni prebivalci?
6. Faze projekta – v kateri fazi je projekt?
7. S katerimi težavami ste se soočali pri vpeljavi telecentra?
8. Iz katerih virov se financira projekt?
9. Podpora projektu na lokalni in državni ravni?
10. Dostop do IKT pred vpeljavo telecentra?
11. Organizacijska struktura telecentra (vodstvo, zaposleni, ...)?
12. Kdo je lastnik telecentra (občina, samostojno društvo,...)?
13. Glavne značilnosti telecentra?
14. Katere IKT uporabljate v telecentru?
15. Katere dejavnosti so vključene v telecenter?
16. Na kakšen način telecenter skrbi za samopromocijo? Spletna stran?
17. Demografska struktura prebivalcev (spol, starost, izobrazba, ...)?
18. V kakšen namen uporabniki uporabljajo telecenter? Po kateri uslugi največ sprašujejo?
19. Kako uspešen je telecenter pri seznanjanju lokalnih prebivalcev z IKT?
20. Katere so opaznejše spremembe po vpeljavi telecentra v občini?
21. Ali telecenter pripomore k razvoju vaše občine oz. k razvoju lokalnega gospodarstva?
Na kakšen način?
22. Obstaja povezava med telecentrom in lokalno-regionalnimi društvi, kot so npr. gasilci, lovci,...?
23. Pomen projekta na lokalni in državni ravni?
24. V kolikšni meri je projekt uspel?
25. Načrti za prihodnost?